

BİR KİŞİ İKİ ŞAHSİYET: İBNÜ'L-ARABÎ

Burak Fatih AÇIKGÖZ*

ÖZET

İbnü'l-Arabî ile ilgili olarak kaynaklarda verilen bilgilerden hareketle diyebiliriz ki iki İbnü'l-Arabî vardır: Birincisi, Selçuklu sultanları ve Osmanlı padişahları tarafından itibar görmüş, kendisi için türbe yaptırılmış, dolayısıyla temel İslamî değerlerle çelişmesi mümkün olmayan İbnü'l-Arabî.

İkincisi, eserlerini ve yaşamını Batılıların öncülüğünde tanıdığımız, İslâm'ın itikat ve muamelatla ilgili temel düsturlarıyla çelişen panteist denilebilecek düşünceler serdeden İbnü'l-Arabî. Batı da 19. asrın sonlarından itibaren ikinci tipi benimsemiş; 20. yy'nin ikinci yarısından sonra, onunla ilgili birçok kitap, makale, tez kaleme almıştır. Batı; tasavvuf, vahdet-i vücûd, insân-ı kâmil, a'yân-ı sâbite... gibi kavramlar üzerinde yıllarca düşünmüş; bu çalışmalarını önemli eserlerle taçlandırmıştır. Bu makalede, İbnü'l-Arabî'ye karşı Batı'da başlayan bu ilgi günümüz bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Yeni Din, İç Tenkit, Dış Tenkit, Kaynak Tenkidi

ONE PERSON TWO PERSONALITY: IBN AL-'ARABÎ

ABSTRACT

Based on the information given in the sources related to Ibn al-Arabî, we can say that there are two Ibn al-Arabî: First, Ibn al-Arabî who was respected by Seljuk sultans and Ottoman padishahs, for whom the tomb was built, therefore he is, Ibn al-Arabî who cannot be inconsistent with the basic Islamic values. Second, Ibn al-Arabî whose works and life we know under the leadership of Westerners, and he is the one who propounded the ideas regarded as pantheistic which contradicts with the creeds and procedures of Islam. West, by the end of the 19th Century, adopted the second type; after the second half of the 20th century, about him, many books, articles and theses were written. West has thought for years on concepts such

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 32100, Isparta, Türkiye, burakfatih_42@hotmail.com.tr

** Bu makalenin yazımı aşamasında teşvik ve yönlendirmeleri ile bana sürekli olarak destek veren Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı danışman hocam Sayın Prof. Dr. Menderes COŞKUN'a teşekkürü bir borç bilirim.

as Sufism, unity of existence, perfect human being, destiny (?); and it crowned this study by important works. In this study, interest against Ibn al-Arabî which began in the West will be discussed in the context of today.

Key Words: *Orientalisme, New Religion, Internal Criticism, External Criticism, Text Criticism*

GİRİŞ

Tasavvuf ve onun temelini oluşturan vahdet-i vücûd, Klasik Türk edebiyatı çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Tasavvuf, Türk edebiyatının temel kaynaklarından birisidir. Biz, bu çalışmamızda, vahdet-i vücûd nazariyesinin kurucusu olarak kabul edilen İbnü'l-Arabî'yi ve onun 21. yy İslâm dünyasındaki yerini ele alacağız. 19. yy'den itibaren, ateizmin, insanları sürüklemek istediği boşluk ve misyonerlerin, İslâm dini üzerinde tahrif amaçlı başlattıkları yıkıcı faaliyetler dikkatleri çekmektedir. Bu noktada, İbnü'l-Arabî ve fikirleri, bilinçli olarak ön plâna çıkarılmaktadır. Özellikle, *Füsûsü'l-Hikem* ve *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* isimli eserlerinde geçen bazı düşünceleri üzerinden İbnü'l-Arabî yargılanmaktadır. İbnü'l-Arabî'nin, şeyheleri dolayısıyla kadınlarla birlikte anılması ve Nizâm isimli maşûkası ile olan ilişkisi dikkatleri çekmektedir. Açık bir şekilde, İbnü'l-Arabî'yi yeni bir dinin kurucusu olarak gösterme gayretleri de dikkatleri çekmektedir. Bu makalede, onunla ilgili yapılmış ve yapılmakta olan bazı tartışmalar ele alınmış ve İbnü'l-Arabî üzerinde çalışacak araştırmacılara yeni bir bakış açısı ortaya konulmak istenmiştir.

Eğer tarihî olarak gösterilen kaynaklar sahihse; “...*Yapılan bir araştırmaya göre yalnız Arapça literatürde onun aleyhinde yazılan eser sayısı otuz dört, savunma amacıyla kaleme alınanların sayısı yirmidir; aleyhinde iki yüz otuz sekiz, lehinde ise otuz üç fetva verilmiştir. Her ne kadar bunların çoğu dinî-ilmî olmaktan çok konjonktürel veya hissî birer tepki şeklinde algılansa da bu durum, İbnü'l-Arabî'nin tarihte ne kadar büyük yankı uyandırdığını göstermesi bakımından önemlidir.*” (Kaya, 1999: 520-521). Görüldüğü üzere İbnü'l-Arabî önemli bir tarihî şahsiyettir. Burada şu hususu çok açık olarak belirtmek gerekir ki bu tür yorumlar, ancak söz konusu kaynakların sahih olması durumunda anlamlıdır. Fakat bugüne kadar İbnü'l-Arabî ile ilgili temel kaynaklar üzerinde, ciddî anlamda bir sahilik çalışması yapılmamıştır. Bu makalede, İbnü'l-Arabî hakkında verilen hükümlerin doğruluğu ya da yanlışlığı ele alınmayacaktır. Düalist, panteist, panenteist... vb. felsefî kavramlar, İbnü'l-Arabî'ye atfedilmektedir. Özellikle vahdet-i vücûd nazariyesinin kurucusu olarak kabul görmesi, isminin panteizm ile birlikte anılmasına sebep olmaktadır. Biz, burada İbnü'l-Arabî'yi savunan, kutsallaştırılan zihniyetin bakış açısı ile onu eleştiren, ekferlikle suçlayan zihniyetin bakış açısını eleştirel bir yaklaşımla günümüz bağlamında ele alacağız.

İbnü'l-Arabî'nin kutsallaştırılmasına, yüceltilmesine; eleştirilmesine, küfürle suçlanmasına sebep olan hâdiselere geçmeden önce, şu hususu belirtmek gerekir: Müslüman metafizikçiler ve filozoflar tarafından çizilen İbnü'l-Arabî portresi ile sadece onun eserleri üzerinde çalışma yapanların ortaya çıkardığı İbnü'l-Arabî portresi aynı değildir. Bu durumu, ünlü âlim Seyyid Hüseyin Nasr, şu şekilde ifade eder: "...Asırlardır Müslüman metafizikçiler ve filozoflar tarafından çizilen İbnü'l-Arabî portresiyle, kâmil bir müşsidden alınacak şifahî derslere hiç başvurmadan sadece onun eserlerini önlerine koyarak araştırma yapanların [Bize göre, Oryantalist araştırıcılar bu kategoridedir.] ortaya çıkardığı İbnü'l-Arabî portresi şüphesiz aynı değildir." (Kılıç, 1999: 513). Bu durum, bizim için önem arz etmektedir. Çünkü İbnü'l-Arabî'nin ekferliğı ya da ekberliğı meselesi, bu eksik algılama yüzünden yüz yıllardır tartışılmaktadır.

1. İBNÜ'L-ARABİ'NİN ŞEYHÜ'L-EKBERLİĞİ

Kaynaklarda, İbnü'l-Arabî ile ilgili olarak onu kutsallaştıran, yücelten birçok olağanüstü ifade vardır. Biz burada onun yaşadığı (!) bütün olağanüstü hâdiseleri vermek yerine, bunlardan bir kaçına değinerek onun nasıl kutsallaştırıldığını, yüceltildiğini ele alacağız.

Araştırıcıların, İbnü'l-Arabî'yi, ona atfedilen eser ve sözlerden bağımsız olarak genellemelerle dindar gösterme gayretleri:

İbnü'l-Arabî'nin kutsallaştırılmasına, yüceltilmesine sebep olan temel etmen, kaynaklarda dini vecibelerini yerine getiren bir mutasavvıf olarak tanıtılmasıdır. Onun özellikle Şam'da yaşadığı yıllarda, dine muhalif bir hareketinin olmaması kaynaklarda yer alır: "Hz. Şeyh'in amel ve ibâdet hususundaki metodu, şer'-i şerîfin zâhiri âdâbına tamamen uygun hareket etmektir. Uzun müddet Şam'da yaşadığı halde hiçbir kimse dine muhâlif bir hareketini görmemiştir. Ârifâne meşrebine tevhd gâlibdi." (Ertuğrul, 2008: 306). O, şeriat çizgisinden hiçbir zaman çıkmamış bir mutasavvıftır: "Şeyh[ü'l]-Ekber kitaplarında pek çok sır ve hakikati keşfetmiş, şeriat ölçüsünü hiçbir zaman elden bırakmamıştır." (a.g.e., 2008; 330). İbnü'l-Arabî, bir Müslüman için farz kılınmış ibadetleri aksatmadan yapan bir şeyhtir: "O, günlük ibadetleri, Ramazan'da orucu vs. (Kısaca İslam'ın esaslarını) değıştirilemez öğeler olarak kabul eder. Hatta bize öğütleri (Vasiyetleri) içinde şöyle dediğini görürüz: 'Namaz esnasında sakalınla veya elbisenin herhangi bir parçası ile oynama ve rükû esnasında sırtının düz olduğundan emin ol.' ...O, hem farzların hem de sünnette tavsiye edilen nafile amellerin samimi ve titiz pratiğini tasavvufun vazgeçilmez şartı sayar." (Chittick, 2008). Onun, İbadet hayatına, yaşadığı müddetçe sınıksız bağlı olması dikkatleri çekmektedir: "İbn[ü'l]-Arabî ibadet hayatına sonuna kadar sınıksız sarılarak fikirlerinden dinsizlik veya ibadetsizlik gibi sonuçların çıkarılamayacağını göstermiştir." (Uludağ, 1995: 50). "İbn[ü'l]-Arabî, küçük yaştan itibaren ilâhî hakikatları kavramaya yönelik faaliyetlere girmiş, zühd hayatının gereklerine uymuş, özellikle ibadetlerini

aksatmadan sürdürmüştü.” (a.g.e., 1995: 97). İbnü'l-Arabî'nin, özellikle hayatının son yıllarında günlük ibadetlerine verdiği önem, onun, dini bütün bir mutasavvıf olduğunu zihinlerde çağrıştırır: “*İbnü'l-Arabî'nin hayatının bu son devresi, dış görünüş bakımından, en sakın devredir. Belki yaşının da ilerlemiş olması -çünkü bu sıralarda 65 yaşını geçmiş bulunuyordu- sebebi ile herhangi bir seyahate çıkmamış görünüyordu. Günlük işleri, eserler yazmak, eserlerini okumak ve dini vecibelerini yerine getirmekten ibaret idi.*” (Yıldırım, 1998: 32). Panteizm doğrultusunda yorumlanabilecek sözleri (?) mevcut olan bir şahsiyet genellemeler üzerinden dini bütün bir Müslüman olarak tanıtılmaktadır.

İbnü'l-Arabî'nin, eserlerinde, kendisini ve eserlerini kutsallaştırması:

Onun kutsallaştırılmasına sebep olan temel unsurlardan birisi de menkabevî yaşamıdır. İbnü'l-Arabî, bazen Cebrail (Cibril), bazen Hz. Muhammed (s.a.v.) ve bazen de Allah (c.c.) ile vasıtasız olarak görüşebilen (!) bir mutasavvıftır: “*...Eserleri, kendine göre, kendisinin de kullandığı bir benzetme ile Cebrail tarafından Peygambere indirilmiş Kur'an gibi, bir melek vâsıtası ile bâzan da bizzat Peygamber tarafından telkin edilmiş, bâzan vâsita olmaksızın (bilâ vâsita) Allah tarafından [!] yollanmıştır.*” (Ateş, 1979: 542). Allah (c.c.) ile Hz. Peygamber (s.a.v.) bile melekler aracılığı ile görüşürken İbnü'l-Arabî'nin aracısız olarak görüşebilmesi ilginçtir. Onun, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve cenab-ı Allah (c.c.) ile olan görüşmeleri ciddî anlamda problemlili bir meseledir. Bu görüşmeler, daha çok, İbnü'l-Arabî'nin kutsallaştırılması bağlamında ele alınmaktadır. O, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile görüşme yaptıktan sonra (!) hadis ilmi ile meşgul olmuştur: “*İlk halvetlerinden birinde gerçekleştiğini söylediği mânevî görüşmesinde Hz. Peygamber'in kendisine yönelttiği 'Bana sınıksız tutun kurtulursun' şeklindeki buyruğunu hadisleri zâhiren de tahsil etme mânasında anlayarak uzun bir süre hadis ilmiyle meşgul oldu.*” (Kılıç, 1999: 494). Yine, İbnü'l-Arabî, *Füsûsü'l-Hikem*'i Hz. Peygamber'in (s.a.v.) isteği üzerine kaleme almıştır: “*Dımaşk'a yerleştikten sonra kendisine vâki olan mübeşşiratta, Hz. Peygamber'in elinde bir kitapla zuhur ederek, 'Bu elimdeki, hikmetlerin yuvalarını (F[ü]sûsü'l-Hikem) gösteren bir kitaptır, bunu al ve faydalanacak kimselere açıkla' dediğini nakleden İbnü'l-Arabî, bu işaret üzerine F[ü]sûsü'l-Hikem'i 627 (1230) yılında burada telif etti.*” (a.g.m., 1999: 495). İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde geçen bu bilgiler *Füsûsü'l-Hikem*'i dolayısı ile İbnü'l-Arabî'yi kutsallaştırmaktadır.

İbnü'l-Arabî'nin, “hatemü'l-evliyâlık” ile kendisini kutsallaştırması:

İbnü'l-Arabî'nin, rüyasından hareketle kendisinin hatemü'l-evliyâ olduğunu ifade ettiği sözleri, onun kutsallaştırılmasına zemin hazırlayan temel etmenlerdendir. Bu durumun, İbnü'l-Arabî'nin rüyasında meydana gelmesi ise dikkatleri çekmektedir: “*Mekke'de orada yaşadığı tasavvufî tecrübeler sırasında ricâl-i gaybden biriyle görüşür. Bu zât, Cibril hadisindeki Cibril'in şekli ile İbnü'l-Arabî'ye gelir. Orada bir gece rüyasında altın ve gümüş tuğlarla örülüş Ka'beyi hayranlıkla seyrederken Ka'bede iki tuğlalık boş yer görür. Rüyada nefsinin, iki*

tuğlalık şekil alarak o boşluğu doldurduğunu görünce bundan, zatının onların zatıyla aynı olduğunu anlar. Uyanınca bu rüyayı, kendisinin Hatemü'l-evliyâ olduğuna yorar ve Allah'a şükreder." (Cebecioğlu, 2008: 14). Burada akıllara, İbnü'l-Arabî'nin "Hatemü'l-evliyâ, hatemü'l-enbiyâdan üstündür." sözü gelmektedir. Bu ve bunun gibi sözler üzerinden İbnü'l-Arabî kutsallaştırılmaktadır. İlginç olan şudur ki bu tür sözler, ya İbnü'l-Arabî'yi kutsallaştırma adına şerh edilmektedir ya da tamamen bu sözlere karşı çıkılarak İbnü'l-Arabî küfürle suçlanmaktadır. Yani bu ve benzeri sözlerin mevsûkiyeti üzerinde hiç düşünülmemiştir.

İbnü'l-Arabî'nin, rüyalar ile kutsallaştırılması:

Kaynaklara göre, İbnü'l-Arabî, gördüğü rüyalar doğrultusunda seyahat eden bir mutasavvıftır. Bu ilginç husus onun kutsallaştırılması noktasında önem arz etmektedir. İbnü'l-Arabî bir gece rüyasında, 'Doğu'ya git' denilmesi üzerine Doğu'ya gelir: "30 yaşında iken İspanya'yı ilk defa terk ederek Tunus'a seyahat etti. 7 yıl sonra, 597/1200'de gördüğü bir müşahedede kendisine doğuya gitmesi söylendi. 599/1202'de Mekke'de hac vazifesini ifa etti." (Chittick, 2008). Yine Kâbe'nin karşısında murakabede Hacerü'l-Esved'e yönelik iken almış olduğu "Kalk ve Anadolu'ya git" emri-i ilâhîsi üzerine Anadolu'ya yolculuğa başla[mıştır] (Kılıç, 2009: 54). İbnü'l-Arabî'nin, rüyasında gördüklerini âlem-i misâle göre yorumlamadan hareket etmesi, kaynaklarda geçen çelişkili bir durumu zihinlerde çağrıştırmaktadır. *Füsûsü'l-Hikem*'in İshâk Fassî'nda, İbrahim Peygamber'in, rüyasını âlem-i misâl doğrultusunda yorumlayamadığı için oğlunu boğazladığını söyleyen İbnü'l-Arabî, İbrahim Peygamber'i bu hatasından ötürü tenkit etmiştir. İbnü'l-Arabî ile ilgili kaynaklarda geçen bu çelişki önemlidir.

İbnü'l-Arabî, daha önce de değindiğimiz gibi bazen Cebrail (Cibrîl) ile bazen Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ve bazen de Allah (c.c.) ile vasitasız olarak görüşebilen bir mutasavvıftır. Bu görüşmeler genellikle onun rüyalarında gerçekleşmektedir. Bu görüşmelerden bir tanesi de İbnü'l-Arabî'nin, *İcâzetnâme* ismi ile kaleme aldığı risalesinde (?) *Miftâhu İlhâmi Ehli't-Tevhîd* isimli eserini (?) tanıttığı kısımda geçen şu hâdisedir: "Allah Teala rüyada, Mağrib'de Sebte kıyısında iken bu eseri şerhetmemi emretti. Bunun üzerine derhal fecirden önce kalktım. Yanımda iki yazıcı vardı. Ben de onlara imlâ yoluyla yazdırdım. Güneş doğduğu zaman iki defter oluşmuştu." (İbnü'l-Arabî, 2008: 538-539). Allah (c.c.), İbnü'l-Arabî'ye ismi geçen eseri şerh etmesini emretmiş ve o da bu emri derhal yerine getirmiştir. Bu durum İbnü'l-Arabî'yi ve *İcâzetnâme* isimli eseri kutsallaştırmaktadır.

İbnü'l-Arabî'nin, Yasin Sûresi vasıtası ile kutsallaştırılması:

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl sırasına göre kırk birinci; mushaf tertibine göre ise otuz altıncı sûresi olan Yâsin Sûresi ile ilgili olarak *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de geçen şu hâdise İbnü'l-Arabî'nin, *Kur'ân-ı Kerîm* bağlamında kutsallaştırılması noktasında önem arz etmektedir. Fütûhâtü'l-Mekkiyye'ye göre ondaki değişimler

yakalandığı bir hastalık sonucu ortaya çıkmıştır. Hastalık sırasında, babası ağlayarak Yâsin Sûresini okurken İbnü'l-Arabî o sırada hayatını etkileyecek tasavvufî bir tecrübe yaşar ve muhtemelen bu olaydan sonra halvete çekilir (Cebecioğlu, 2008: 11). İspanya'da meydana gelen bu olayı Gary Bruno Schmid şu şekilde ifade eder: “*Bu zamanda İbn[ü'l]-Arabî'nin durugörü eğilimleri ortaya çıkmıştır. Ciddi şekilde hastalanmış; ateşi onu şiddetli bir uyusukluk haline sokmuştur. Etrafındakiler onun öldüğünü düşünürken o, iç evreninde tehdit[â]r ve şeytani şekiller ordusuyla çevrilmişti. Ancak, sonra tatlı bir kokusu olan muhteşem güzellikteki bir varlık ortaya çıkmış ve karşı konulamaz bir güçle bu iblisleri kovmuştur. İbn[ü'l]-Arabî ona <<Sen kimsin?>> diye sormuştur. <<Ben Yâsin Sûresiyim.>> Gerçekten de acılı babası bu anda başında, özellikle ölenler için okunan (Kur'an'ın otuz altıncı s[û]resi olan) bu sûreyi okumaktaydı. Söylenen sözün açığa çıkardığı enerji o kadar güçlüydü ki söz konusu kişi latif nitelikli orta dünyada vücut bulmuştur -ki bu, dinsel deneyimlerde nadir bir olay değildir. Bu, İbn[ü'l]-Arabî'nin âlem-i mis[â]le yani gerçek ve mevcut [i]majlar dünyasına ilk girişlerinden biridir...” (Schmid, 2008: 272). Görüldüğü üzere İbnü'l-Arabî, Yâsin Sûresi bağlamında âlem-i misâle gidip gelebilen bir şahsiyettir (!)*

İbnü'l-Arabî'nin, Osmanlı ve Selçuklu devleti bağlamında kutsallaştırılması:

Kaynaklarda verilen bilgilerden hareketle diyebiliriz ki İbnü'l-Arabî'nin kutsallaştırılmasına sebep olan önemli etkenlerden birisi de onun Selçuklu ve Osmanlı devleti ile doğrudan ya da dolaylı olan bağlantısıdır. Selçuklu ve Osmanlı devleti üzerinde bilhassa öğrencileri aracılığı ile dolaylı anlamda etkileri olan İbnü'l-Arabî, Osmanlı padişahları tarafından çokça itibar görmüş bir şahsiyettir. “*Selçuklu-Osmanlı kültür çizgisinde onun adının anılmadığı ve fikirlerinin değmediği hiçbir köşe yoktur.*” (Kılıç, 2009: 53). İbnü'l-Arabî'nin, Selçuklu sultanlarından Keykavus'a Hristiyanlarla ilgili olarak yaptığı nasihatler onun Selçuklu devleti ile olan bağlantısını göstermesi bakımından önemlidir:

1. Hristiyanlar; manastır, kilise vs. inşa etmemeli
2. Çanları hafif çalmalı
3. Kıyafetleri Müslümanlara benzememeli
4. Haçlarını göstermemeleri (Cebecioğlu, 2008: 15).

Ayrıca İbnü'l-Arabî, Selçuklu sultanları ile doğrudan görüşmeler de yapmıştır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve oğulları I. İzzeddin Keykâvus ile Alaaddin Keykubat, İbnü'l-Arabî'nin görüştüğü sultanlardan birkaçıdır. Yine Osmanlı padişahlarının, ona verdiği önem kaynaklarda zikredilmektedir: “*Yavuz Sultan Selim, Mısır seferi dönüşünde uğradığı Şam'da ilk iş olarak onun [İbnü'l-Arabî'nin] kabrinin yerini tespit ettirerek üzerine bir türbe, yanına da bir cami ve bir tekke yaptırmıştır. II. Abdülhamid tarafından tamir ettirilen türbe bugün de şeyhi sevenlerce ziyaret edilmektedir.*” (Kılıç, 1999: 495). Yavuz Sultan Selim, İbnü'l-Arabî'nin mezarını Şeyhülislam İbn Kemal'in fetvasına dayanarak

buldurtmuştur (Eygi, 2010). III. Murat ise İbnü'l-Arabî'nin *Füsûsü'l-Hikem* isimli eserini tercüme ettirmiş ve bu tercümenin ismini bizzat kendisi vermiştir (Kılıç, 1999: 514). İbnü'l-Arabî üzerinde çalışan Batılı Oryantalistlerden (müsteşrik) biri olan William Chittick; Fatih Sultan Mehmet'in, İbnü'l-Arabî'nin öğrencisi Sadreddin Konevî'nin eserlerine birçok şerh yazdığını ve *Miftâhü'l-Gayb* isimli eseri Farsça'ya tercüme ettirdiğini söyler (Chittick, 2008). İbnü'l-Arabî'nin, Osmanlı devletinin kurulacağını ve çökeceğini önceden haber verdiğine dair rivayet dikkatleri çekmektedir. Bu durum, onun kutsallaştırılması noktasında önem arz etmektedir: “*İbnü'l-Arabî'nin Selçuklular'dan sonra kurulacak olan Osmanlı Devleti'nin doğuşunu ve çöküşünü önceden haber verdiğine dair rivayet büyük ilgi görmüştür. Bu konuda kendisine ilm-i cifre dair Şeceretü'n-Nu'mâniyye adlı eser izâfe edilerek bu devletle mistik bir irtibatı sağlanmıştır. Diğer taraftan devletin mânevî kurucusu Şeyh Edebâli'nin Dimaşk'ta öğrenim görürken İbnü'l-Arabî'nin sohbetlerine katılarak müridi olduğu rivayetiyle bu durum fizikî olarak da perçinlenmiştir. Bunun yanında F[ü]sûsü'l-Hikem şârihi Dâvûd-i Kayserî'nin devletin ilk resmî başmüderrişi ve onun talebesi Molla Fenârî'nin ilk şeyhülislâm olması da bu mektep ile Osmanlı Devleti arasındaki irtibatın ilginç delilleridir.*” (Kılıç, 1999: 513). Yine, İbnü'l-Arabî kendi mezarının nasıl bulunacağını da ilginç bir şekilde Yavuz Sultan Selim'i kast ederek önceden haber vermiştir: “*Abdülvehhâb b. Ahmed eş-Şa'rânî'nin naklettiği bir rivayete göre¹ İbnü'l-Arabî, kabrinin harap olacağını ve Yavuz Sultan Selim tarafından ihya edileceğini, 'Sin (Selim) Şîn'e (Şam) girince Muhyiddin'in kabri ortaya çıkar' şeklindeki rumuzlu ifâdesiyle önceden bildirmiştir.*” (a.g.m., 1999: 495).

Ayrıca birçok Osmanlı şairinin İbnü'l-Arabî'ye methiye yazması, onun, Osmanlı coğrafyasında şiir ve şairlik yönünden de etkili olmuş bir şahsiyet olduğunu gösterir. Nâbî ve Sünbülzâde Vehbî, ona methiye yazan şairlerden birkaçıdır. O, kendisinden sonra gelen birçok ismi de etkilemiş önemli bir zattır. İsmail Hakkı Bursevi, Niyazi-i Mısırî, Şeyh Bedreddin, Aziz Mahmud Hüdayî, Selâhaddin Uşşâki gibi yüzlerce arif, âlim zat, İbnü'l-Arabî'den feyz almışlardır (Kılıç, 2010).

Kaynaklarda, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve onun oğulları I. İzzeddin Keykavus ve Alaaddin Keykubat gibi Selçuklu sultanlarının; Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, III. Murad, II. Abdülhamid gibi Osmanlı padişahlarının İbnü'l-Arabî'ye olan ilgisi âşikârdır. Bütün bunlar bize şunu gösterir: İbnü'l-Arabî, fikirleri ve bazı eserleri ile Anadolu coğrafyasında, doğrudan ya da dolaylı olarak önemli etkileri olmuş bir şahsiyettir. Bu etki bağlamında özellikle Doğu'da, İbnü'l-Arabî'nin eserleri çok fazla ön plâna çıkarılmamış; daha çok onun efsanevî hayatı

¹ Bu, bir rivayet değildir. İbnü'l-Arabî'nin, *Şeceretü'n-Numaniyye fi Devleti'l-Osmaniyye* isimli eserinde (?), bu ifâdeler, şu şekilde geçer: “*İzâ dahele's-sîn fi 'ş-şîn yuzharu kabru Muhyiddin...*” [*Sin (Yavuz Sultan Selim) Şîn'e (Şam'a) girince Muhyiddin'in kabri ortaya çıkar.*]. Bu eserin, İbnü'l-Arabî'ye ait olmadığına dair ciddi şüpheler vardır. Bu durum, İbnü'l-Arabî'ye ait olduğu iddia edilen eserlerin sonradan yazılmış olabileceğini ve İbnü'l-Arabî'yi kutsallaştırma bağlamında özellikle kullanılabileceğini akıllara getirmektedir.

ve mucizeleri, nesilden nesile şifâhî (sözlü) olarak aktarılmış ve günümüze kadar gelmiştir. Bugün de devam eden bu etki, Batı'daki İbnü'l-Arabî külliyyâtı doğrultusunda İbnü'l-Arabî'ye yeni misyonlar (!) yüklenerek gelecekte daha da belirgin bir hâle gelecektir. Fakat burada şu hususu açıkça ifâde etmek gerekir: İbnü'l-Arabî özellikle Osmanlı padişahları tarafından çok fazla tanınmamaktadır. Her ne kadar Selçuklu sultanları ve Osmanlı padişahları tarafından değer görmüş biri olsa da bugün kaynaklarda zikredilen problemlerli hayat hikâyesi ve bazı eserleri, Osmanlı devletinin Duraklama devri sonrasında ön plâna çıkarılmış olmalıdır. Çünkü özellikle bu dönemden sonra Doğu'da ve Batı'da iki İbnü'l-Arabî oluşmuştur: “*Osmanlılar'ın duraklama dönemine gelinceye kadar devlet ricâli ve ilmiye sınıfı katında kendisinden hep hürmetle bahsedilen İbnü'l-Arabî'nin bu konununun duraklama dönemiyle beraber bozulmaya başlaması bir karşılıklı sebep-sonuç ilişkisini zihinlere getirmektedir.*” (Kılıç, 1999: 514). İbnü'l-Arabî'nin hayat hikâyesini ve birçok eserini bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Çünkü günümüzde bile, yaygın olarak görülen bazı kitapları ve değişik inançları İbnü'l-Arabî'ye dayandırma endişesi dikkatleri çekmektedir. Meselâ; bir Yoga kitabı olan *Havzu'l-Hayat (Hayat Havuzu), Şeceretü'l-Kevn (Hayat Ağacı), Dürr-i Meknun (Gizli İnciler)*; havas ilmine, astrolojiye, kehanete dair birtakım eserler İbnü'l-Arabî'ye dayandırılmaktadır (Özarıcı, 2010). Mahmud Erol Kılıç bir yazısında, *Şeceretü'n-Numaniyye (Numan'ın Soy Ağacı)* isimli eserin İbnü'l-Arabî'ye ait olmadığını söylemiştir. Kılıç, bu kitap ile Hanefî mezhebinin kurucusu Numan Bin Sabit'e gönderme yapılarak Osmanlı'nın Hanefî bir devlet olduğu anlatılır, der. Ayrıca bu kitabın, 16. yy'den önce kaleme alınmış bir metnin de olmadığını söyler. Yani bu eserin tek olduğuna dikkat çeker. İbnü'l-Arabî, Halep'te bulunduğu sıralarda, kendi yazdığı kitapların listesini yapmış (250 kitap nakletmiş.), fakat eserin sonunda, bazı eserlerini hatırlamadığını belirtmiştir. Kılıç, bu kitap listesinde de *Şeceretü'n-Numaniyye*'nin bulunmadığını söyler ve bu eserin muhtemelen Osmanlı devrinde yazılıp İbnü'l-Arabî'ye izafe edildiğini ifâde eder (a.g.m., 2010). Bu iddia ciddî ve bir o kadar da önemlidir. Görüldüğü gibi İbnü'l-Arabî ile Osmanlı devleti arasında organik bağlantı kuran *Şeceretü'n-Numaniyye* isimli eserin sahlîliği tartışmalıdır. Sadece *Şeceretü'n-Numaniyye* değil, İbnü'l-Arabî'ye atfedilen birçok eserin sahlîliği ve ona aidiyeti tartışmalıdır.

İbnü'l-Arabî'nin, eserlerinin çokluğu ve hacmi ile kutsallaştırılması:

İbnü'l-Arabî'nin beş yüz elliden fazla eserinin var olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Fakat onun, yaklaşık olarak iki yüz kırk beş eserinin günümüze ulaştığı söylenebilir. En büyük ve en temel eseri *Fütühâtü'l-Mekkiyye*'dir. Otuz yedi ciltlik bir eserdir (Kılıç, 1999: 514). Bu eser, İbnü'l-Arabî'nin kaleme aldığı (?) *İcâzetnâme* isimli risalede 20 cilt olarak verilmiştir (İbnü'l-Arabî, 2008: 532). Ayrıca bu risalede İbnü'l-Arabî'nin, iki yüz seksen beş eserinin var olduğu zikredilmektedir (a.g.m., 2008: 539). Görüldüğü gibi İbnü'l-Arabî'nin eserlerinin sayısı konusunda tutarlılık yoktur. Onun Türkçeye ve diğer dillere tercüme edilen eserlerinin başında *Fütühâtü'l-Mekkiyye*'nin bazı bölümleri ve *Füsüsü'l-Hikem*

gelir. Yaşamının son yıllarında kaleme almaya başladığı fakat ölümü hasebiyle bitiremediği eserin hacmi de dikkatleri çekmektedir: “*Son zamanlarında el-Cem’ ve’t-Tafsîl fî Esrâri’t-Tenzil adıyla yazmaya başladığı büyük tefsiri, Kehf Sûresi’nin ‘Biz ona tarafımızdan bir ilim (ilm-i ledünnî) öğrettik.’ (Kehf, 18/65) âyetine kadar getirmiş, fakat vefatı sebebiyle tamamlayamamıştır. Bu tefsir dört büyük cild olan Futûhâtü’l-Mekkiyye’nin iki misli kadardır.*” (Ertuğrul, 2008: 303).

İbnü'l-Arabî, *İcâzetnâme* isimli risalesinde (?), icâzet aldığı hocaların ve yazdığı eserlerin listesini yapmıştır. Yarım kalan bu eser ile ilgili bilgileri o risaleden öğrenmekteyiz. Risalede, eserin tam künyesi şu şekildedir: *Kitâbu'l-Cem’ ve’t-Tafsîl fî Esrâri'l-Ma’ânî ve’t-Tenzil* (İbnü'l-Arabî, 2008: 530). İbnü'l-Arabî *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin iki katı kadar olan bir eser daha yazarken (!) vefat etmiştir. İbnü'l-Arabî'nin, bir ömre yetmeyecek kadar çok eser yazmış olabileceği durumu bize göre pek makul değildir. İbnü'l-Arabî külliyyâtındaki birçok eser sonradan ona atfedilmiş olmalıdır. Beş yüz ellinin üzerinde eserinin var olduğu, fakat yaklaşık olarak iki yüz kırk beş ya da iki yüz seksen beş eserinin günümüze ulaştığı gibi çelişkili bilgiler de bu görüşümüzü doğrulamaktadır.

Burada, şu hususu belirtmek gerekir: Günümüzde hâlâ birçok eserin İbnü'l-Arabî'ye atfedilmesi ve bu bağlamda onun eser sayısının her geçen gün daha da artması dikkatleri çekmektedir. Ayrıca İbnü'l-Arabî'ye atfedilen birçok eserin sahihliğinin tartışmalı olması ve yine ona ait olduğu iddia edilen eserlerin önemli bir kısmının piyasada [Geniş bir coğrafyada.] tahrife uğratıldığı meselesi de önem arz etmektedir. Meselâ; *Şeceretü'l-Kevn* isimli eserin, onun adına uydurma olduğu bilgisi kaynaklarda yer almaktadır. İsmail Fennî Ertuğrul, İbnü'l-Arabî'nin bazı yazma eserlerinin piyasada tahrif edildiğine ve bunlarda mânâyı alt üst edecek istinsâh (kopya) hataları olduğuna dikkat çekmiştir. Şeyhü'l-Ekber'in bazı eserlerine sonradan uydurma sözler sokulduğuna dair İmâm Şa'rânî'nin eserlerinde daha önce bazı şeyler okuduğunu söyleyen Ertuğrul, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin üç dört defa basılmış olan nüshalarında görülen faklılıkların da bu düşüncesini kuvvetlendirdiğini ifâde etmiştir (Ertuğrul, 2008: 281-282).

2. İBNÜ'L-ARABÎ'NİN ŞEYHÜ'L-EKFERLİĞİ

Bu bölüme kadar kaynaklardan hareketle İbnü'l-Arabî'nin kutsallaştırılmasına, yüceltilmesine yol açan görüşleri ele alınmıştır. Bu kısımda ise onun küfre yol açtığı düşünülen ifâdelerinden bazıları, şeyhleri-şeyheleri ile olan bağlantısı ve Nizâm isimli maşûkası (!) ile olan ilişkisi ele alınacaktır. Ayrıca Batı'daki İbnü'l-Arabî sevgisinin zemini de bu kısımda değerlendirilecektir.

Burada şu hususu çok açık olarak belirtmek gerekir ki İbnü'l-Arabî'nin kutsallaştırılmasına yol açan bazı görüşleri, aynı zamanda küfürle suçlanmasına sebep olmaktadır. Bu suçlamaları İsmail Fennî Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn*

Arabî isimli çalışmasında ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Ona yöneltilen eleştirilerden bazıları şunlardır:

2.1 İbnü'l-Arabî'nin, Ekferlikle Suçlanmasına Yol Açan Bazı Görüşleri

İbnü'l-Arabî'nin, eserlerinde pek çok konuda tartışma yaratacak görüşleri vardır. Fakat bu görüşlerinden özellikle peygamberler ile ilgili olanları bizim dikkatimizi çekmektedir. Çünkü, İbnü'l-Arabî günümüzde yeni bir dinin kurucusu olarak gösterilmek istenmektedir. İlginç olan şudur ki peygamberler ile ilgili olan bu sözler bazı âlimler tarafından İbnü'l-Arabî'yi kutsallaştırma bağlamında şerh edilirken; bazı âlimler tarafından da İslâm'a aykırı olarak yorumlanmakta ve İbnü'l-Arabî küfürle suçlanmaktadır. Yani İbnü'l-Arabî'ye ait kaynaklarda geçen peygamberler ile ilgili sözlerin (Hatta İbnü'l-Arabî'nin tartışma yaratacak bütün sözlerinin.), sahlılığı üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu hususu konuya geçmeden önce belirtmek gerekir.

İbnü'l-Arabî'nin, kendisini, yani vahdet-i vücûd akidesini, peygamberden, yani onun şer-i şerîfinden daha gelişmiş olarak göstermesi:

İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de, "...Rasûlullah Efendimizi (s.a.s.) gümüş kerpice, kendisini de altın kerpice benzetiyor. Bu sûretle kendisini O'na tercih etmiş oluyor." (Ertuğrul, 2008: 173). İbnü'l-Arabî'ye atfedilen bu söz birçok kaynaktan onu kutsallaştırma adına şerh edilmektedir. Bunlardan bir tanesi şudur: "Gümüş altından daha saftır. Çünkü altında renk vardır. Peygamber Efendimizin hakikati her şeyden daha saf olduğundan gümüş sûretinde görülmüştür... Altın değil, gümüş kelimesi kullanılmıştır. Bulunduğu yerin gereği olarak esas olan suyun ak ve berrak görünmesidir. Altında bu safiyet ortaya çıkmaz..." (a.g.e., 2008: 174). Bu noktada akıllara yine İbnü'l-Arabî'nin, "Hatemi'l-evliyâ, hatemi'l-enbiyâdan üstündür." sözü gelmektedir. Bu söz de Hz. Peygamber'in (s.a.v) velâyetinin nübüvvetinden daha üstün olduğu şeklindeki yorumlarla izah edilmek istenmektedir: "Şeyh [Yani İbnü'l-Arabî,] gördüğü gümüş kerpici Peygamber Efendimizin tebliğ ettiği şeriate, altın kerpici de bâtinî bir ilme işaret olmak üzere yorumlamıştır. Şeriat Allah tarafından melek vâsıtasıyla Hz. Peygamber'e gelen vahiy, bâtinî ilim ise velâyet yönünün saflığıdır. Peygamberlerin velâyet yönlerinin nübüvvet yönlerinden daha üstün olduğu ise bilinmektedir. Söz konusu olan nübüvvet ve velâyetin her ikisi Cenâb-ı Peygamber efendimizindir. Nübüvvet kendileriyle sona ermişse de velâyet son bulmamıştır. İşte Şeyh[ü'l]-Ekber de buna vâris olduğunu kendisine, -manevî miracında- bazı peygamberlerin 'Vâris-i Muhammedî' diye hitap ettiğini, *Fütûhât*'ta beyân etmiştir." (a.g.e., 2008: 174). Görüldüğü üzere İbnü'l-Arabî manevî miracında, bazı peygamberler tarafından vâris-i muhammedî olarak karşılanmıştır.

İbnü'l-Arabî'nin; Firavun'u, yani din düşmanlarını methetmesi; onun, tertemiz olarak öldüğünü iddia etmesi:

İbnü'l-Arabî Firavun ile ilgili olarak pek çok konuda görüş bildirmiştir. Fakat bunlardan özellikle Firavun'un imanı ile ilgili olarak söyledikleri dikkatleri çekmektedir: “[İbnü'l-Arabî], Firavun'un dünyadan tertemiz (imânlı) olarak göçtüğünü iddia [etmiştir].” (a.g.e., 2008: 175). *Füsûsü'l-Hikem*'i şerh eden pek çok kişi de bu doğrultuda yorum yapmıştır. İsmail Fennî Ertuğrul'un bu konu hakkındaki düşünceleri her şeyi özetlemektedir: “*Âcizâne kanâatime göre, Şeyh[ü'l]-Ekber hazretleri hâtem-i velâyet-i Muhammediyye sıfatıyla ve Peygamber'in emriyle ortaya koyduğunu söylediği bir kitapta (Füsûs) duraklama ve tereddüd göstermez. Aldığı emri yerine getirmiştir. Yoksa hiç de mecbur değilken kendisini tenkide m[a]ruz bıraktığına ihtimal verilemez. O bize Firavun'un imânının makbûl olduğunu ilâhî rahmetin bir nişânesi olarak bildiriyor.*” (a.g.e., 2008: 177). Yani Hz. Peygamber (s.a.v.), İbnü'l-Arabî'yi *Füsûsü'l-Hikem*'i yazması hususunda teşvik etmiştir. İbnü'l-Arabî, bu eserde de Firavun'un imansız olarak ölmeyeğini ifade etmiştir (!) Dolayısıyla *Füsûsü'l-Hikem*'i şerh eden birçok İbnü'l-Arabî mütehasısı da bu doğrultuda görüş beyân etmişlerdir.

İbnü'l-Arabî'nin, Firavun'un ‘Ben sizin en üstün Rabbinizim sözünü’ onaylaması:

Vahdet-i vücûd nazariyesinin kurucusu olarak gösterilen İbnü'l-Arabî'nin, Firavun'un, “Ben sizin en üstün Rabbinizim.” sözünü olumlar mahiyetteki görüşleri dikkat çekicidir: “[İbnü'l-Arabî], Musa Fassi'nda şöyle demiştir: ‘*Firavun idare makamında ve kılıç sahibi idi. Bunun için ‘Ben en yüce [R]abbim’ (bkz. Nâziât, 79/24) dedi. Yani her ne kadar onların hepsi -birbirlerine nisbetle- birtakım [R]abler iseler de ben en yüce olan [R]abbim. Çünkü ben zâhir i'tibâriyle de yöneticiyim, hükmetme noktasındayım. Sihirbazlar onun bu iddiasında sâdik olduğunu anladıklarında ona karşı bu mânâyı inkâr etmeyip ‘Belki sen ancak bu dünya hayatı hakkında hükmedersin.’ dediler. Bu durumda Onun ‘Ben sizin en üstün Rabbinizim.’ ifâdesi doğru bir söz oluyor. Çünkü başkaları Hakk'ın aynı ise de sûrette ve halk arasında ayn-ı Hak olan kendisidir. Bunun üzerine onların ellerini ve ayaklarını ayn-ı Hak'ta bâtul sûretle kesti.*” (a.g.e., 2008: 244). İbnü'l-Arabî'nin söyledikleri (?) açık ve nettir.

İbnü'l-Arabî'nin, cehelemi “tatlı” göstermesi:

İbnü'l-Arabî ‘azâb’ kelimesini, sözlük ve şeriate ters bir anlamda yorumlar. Bu kelimeyi uzûbet (tatlılık) kökünden türeterek cehelem azabının belirli bir süre sonra kâfirlere tatlı geleceğini söyler. Ayrıca bu durumdan kâfirlerin zevk alacağını ifade eder. “[F[ü]sûs'ta ‘İsmâil’ ve ‘Eyyûb’ fasllarında şöyle denilmektedir: ‘*Kâfirler her ne kadar ateşten çıkmazlarsa da netice i'tibâriyle cehelem azâbı onlar için uzb (tatlı) olur. Cennettekiler nîmetlerden zevk alırken onlar da cehelem azâbı ve kaynar sudan lezzet alırlar.*’” (a.g.e., 2008: 201). İbnü'l-Arabî,

bir etimolog gibi kelimeler üzerinde düşünerek farklı ve bir o kadar da ilginç yorumlar yapmaktadır.

İbnü'l-Arabî'nin, vahdet-i vücûd akidesini panteizme taşıyan sözleri:

"F[ü]tûhâtü'l-Mekkiyye'nin bir cümlesi şöyledir: *'Eşyayı icâd edeni tesbih ederim ve o eşyanın aynıdır.'*..." (a.g.e., 2008: 203). Yine İbnü'l-Arabî'nin, vahdet-i vücûd akidesini panteizme taşıyan bir başka sözü de F[ü]tûhâtü'l-Mekkiyye'nin mukaddimesinde geçen şu sözleridir: *"Bütün âlem Cenâb-ı Hak'la mevcûddur, yalnız Cenâb-ı Hak linefsihi vücûdla muttasıftır, kendi nefsiyle kaim, kayıtlı olmayan mutlak vücûddur."* (a.g.e., 2008: 91). İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde geçen bu ifâdelerin mahiyetini açıklamaya lüzum görülmemektedir. Şu bir gerçektir ki bu sözler ve benzeri birçok söz İbnü'l-Arabî'nin panteist olarak suçlanmasına sebep olmaktadır.

İbnü'l-Arabî'nin, İbrahim Peygamber'i tenkit ettiği sözü:

İbnü'l-Arabî, Füsûsü'l-Hikem'in İshâk Fassı'nda, İbrahim Peygamber ile ilgili olarak şunları söyler: *"İbrâhîm (a.s.) oğluna 'Rüyada seni boğazladığımı görüyorum.' dedi, halbuki rüya hayal hazretidir. Hak olan, doğru olan bunu misâl âlemine uygun olarak yorumlamaktı. Çünkü Peygamber Efendimiz rüyada gördüğü sütü, din ve ilm-i yakîn diye, Yûsuf (a.s.) da yedi ineği yedi sene diye yorumlamıştır. Koç, İbrâhîm'in oğlu sûretinde gözükte, kendisi bunu bir koçu boğazlamakla tâbir etmeliydi, halbuki bu rüyayı zâhirine yorumladı."* (a.g.e., 2008: 198-199). Görüldüğü üzere İbrahim Peygamber, gördüğü rüyayı misâl âlemine uygun olarak yorumlayamamıştır. İbnü'l-Arabî, bu durumu açık bir şekilde dile getirmekte ve İbrahim Peygamber'i tenkit etmektedir.

İbnü'l-Arabî'nin, Nuh Peygamber'i tenkit ettiği sözü:

Daha önce de söylediğimiz gibi İbnü'l-Arabî'nin, özellikle peygamberler ile ilgili olan tenkitleri dikkatleri çekmektedir. Bu tenkitlerin, özellikle İbrahim ve Nuh Peygamber üzerinde yoğunlaşması ise ilginçtir. Ona göre, Nuh Peygamber, kavmini dinine davet ederken yanlış bir yol izlemiştir: *"Nûh Fassında şöyle demişler: 'Eğer Nûh tenzîh ile teşbîh arasını birleştirip cem etse ve kavmini bunlara davet etseydi, onlar da kendisine icâbet ederdi. Fakat onları açıktan teşbîhe sonra da gizli olarak tenzîhe davet etti."* (a.g.e., 2008: 217). Yani Nuh Peygamber, kavmini dinine doğru bir şekilde davet edememiştir (!)

Yine Nuh Peygamber ile ilgili bir başka tenkit de şudur: *"Nûh Fassında [İbnü'l-Arabî] şöyle demek[te]dir: 'Hile ve mekr ile büyük bir oyun yaptılar. Çünkü Allah'a davet, davet olunan kimseye mekrdir, hiledir.'* Birkaç satır sonra da şöyle denmiştir: *'Mekrlerinde, ilâhınızı bırakmayınız.'* *'Çünkü onları (putları) terk etselerdi, terk ettikleri ölçüde Allah'ı bilememiş olacaktı. Çünkü Allah'ın her mabûdda özel bir vechi vardır, bunu bilen bilir, bilmeyen bilmez.'* (a.g.e., 2008: 219). Kısaca Allah'a davet edilen kimse için bir hiledir (!) İbnü'l-Arabî'nin bu tür sözlerini (?), Batılı müsteşrikler de çok sık referans almaktadır.

İbnü'l-Arabî'nin, dinler üstü kimliğini gösteren sözleri:

21. yy'de, İbnü'l-Arabî üzerinden yeni bir din kurma gayretlerinin varlığı dikkatleri çekmektedir. Bu bağlamda hoşgörü, sevgi... gibi kavramlar üzerinden İbnü'l-Arabî ve Mevlâna gibi önemli sûfilerin görüşleri istismâr edilmektedir. Bu duruma zemin hazırlayan temel etmen ise İbnü'l-Arabî ve Mevlâna gibi sûfilere atfedilen eserlerin sahilîği ve onlara aidiyeti noktasında pek fazla çalışmanın yapılmamış olmasıdır.

Eğer kaynaklarda geçen bilgiler sahih ise İbnü'l-Arabî'nin *Tercümânü'l-Eşvâk* isimli eserinde (?) geçen şu sözleri onun bütün dinlere olan hoşgörüsünü (!) göstermektedir: “*Bugüne kadar, dini dinime yakın olmadığı için arkadaşşıma karşı çıkıyordum. Ama bugün kalbim artık her şekli kabul eder oldu. Ceylanların çayı, rahiplerin manastırı, putların barınağı, tavaf edenin kabesi, Tevrat'ın sayfaları ve Kur'an'ın mushafı oldu. Süvariler ne tarafa yönelirse yönelsin, ben sevgi dinine inanıyorum. Din, benim dinim ve imanımdır.*” (Bkz. *Tercümânü'l-Eşvâk*). Yine *Füsüsü'l-Hikem*'de geçen şu ifadeler de önem arz etmektedir: “*Herkes Tanrı hakkında çeşitli inançlara bağlandı. Bense onların inandıklarının hepsine inanıyorum*” (Bkz. *Füsüsü'l-Hikem*).

İbnü'l-Arabî, Doğu'da ve Batı'da vahdet-i vücûd nazariyesinin kurucusu olarak gösterilmektedir. Fakat “...*Sanılanın aksine bu tabir bir terim olarak İbnü'l-Arabî'nin eserlerinin hiçbir yerinde geçmez. Çünkü o bu mânayı bir değil birçok ibare, istiare ve kelimeyle anlatır. Tesbitimize göre İbnü'l-Arabî vahdet-i vücûd tabirini sadece, 'Bana senin vücûdunun vahdetini şühûd ettir' anlamındaki bir duasında kullanmıştır. Fakat görüldüğü gibi vahdet-i vücûd ifadesi burada bir terim olarak kullanılmamıştır. Vahdet-i vücûd tabiri, bilinen terim manasına yakın anlamıyla ilk defa Sadreddin Konevî ve daha sonra da talebesi Saîdüddin el-Fergânî tarafından kullanılmıştır.*” (Kılıç, 1999: 506). 16. yy'de yaşamış önemli bir mutasavvıf olan İmâm-ı Rabbânî'nin, döneminde, İbnü'l-Arabî'den sonra meydana getirilmiş bir kavram olan vahdet-i vücûd nazariyesi ile ilgili olarak yaşadığı endişeler de İbnü'l-Arabî'nin, dinler üstü kimliğini göstermesi bakımından önemlidir: “*Sirhindî, [16. yy'de] vahdet-i vücûdun, Ekber Şah'ın² dinleri birleştirme projesine uygun bir zemin olabileceği endişesi[ni] taşı[mıştır].*” (Çelik, 2009: 149). Kaynaklarda geçen bilgiler sahih ise dinleri birleştirme projesi 16. yy'de gündeme getirilmiş; İmâm-ı Rabbânî, siyasî amaçlı bu projeye vahdet-i vücûd nazariyesinin zemin oluşturacağından endişe etmiş; vahdet-i vücûda dolayısı ile de

² *Ekber Şah (15 Ekim 1542-27 Ekim 1605)*: Babür Şah'ın torunudur. 1556-1605 tarihleri arasında Babür İmparatorluğunun tahtına geçmiştir. Tebaasında Hindu, Müslüman, Hristiyan, Zerdüş, Budist gibi pek çok unsur vardır. Siyasî ve manevî nüfusu sağlamak için Ekber Şah, farklı dinlere mensup olan tebaasını ortak tek bir din çatısı altında birleştirme projesiyle nev'i şahsına münhasır bir imparator olmaya çalışmıştır. Bu düşüncesinde hocası Mir Abdüllatif'in etkisi vardır. O, İslâmiyet ve Hinduizm'i birleştirmeye çalışmıştır. Ekber Şah, bu amaç için herhangi bir kutsal kitabı savunmamıştır. Ayrıca Osmanlı devleti ile resmî ilişki kurmayan Ekber Şah, Osmanlı-Safevî savaşında Safevîleri desteklemiştir. Oğlu Cihangir 1602'de tahta çıkınca bu tür olayların sorumlusu olarak gördüğü Ebu'l-Fadl'ı öldürtmüş ve babasına ağır bir darbe vurmuştur. <http://tr.wikipedia.org>, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2012).

İbnü'l-Arabî'ye karşı çıkmıştır. 16. yy'de yaşamış olan Babür Şah'ın torunu Ekber Şah'ın, farklı dinlere mensup olan tebaayı tek bir din çatısı altında birleştirmeyi amaçlayan siyasî projesi ile İbnü'l-Arabî'nin, vahdet-i vücûd nazariyesinin kaynaklarda birlikte anılması ve bu durumun 16. yy mutasavvıflarından İmâm-ı Rabbânî'yi bile endişelendirmiş olması ile ilgili kaynaklarda geçen bilgiler dikkatleri çekmektedir. Bu tür bilgiler, İbnü'l-Arabî'nin ileride yeni bir dinin kurucusu olarak gösterileceğine zemin hazırlamış olmalıdır. Ayrıca vahdet-i vücûd nazariyesine de panteizm doğrultusunda yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır (!)

2.2 Batı'daki İbnü'l-Arabî Sevgisinin Sebebi: Yeni Bir Din Kurma Endişesi

Batı dünyasının İbnü'l-Arabî'yi araştırdığı ve tanıdığı yıllar takriben 19. yy'nin ikinci yarısına rastlar. Bu tanıma Ortaçağ'a kadar da götürülebilir. Fakat Batı İbnü'l-Arabî'yi, tam anlamı ile Oryantalizm'in bilimsel anlamda gelişme gösterdiği yıllarda (18-19-20. yy) tanıır. Bu tanıma ise daha çok ideolojik amaçlıdır. Bu ideolojik amaç bilimsel yazılarda, makalelerde, kitaplarda, dergilerde vb. yerlerde kendini gösterir. Özellikle Oryantalizm'in merkezi diyebileceğimiz İngiltere bu noktada ön plâna çıkmaktadır. "1985 yılında İngiltere'de Oxford'da kurulan Muhyiddin İbn al-Arabi Society, İbnü'l-Arabî üzerine çalışanların birbirleriyle irtibat kurdukları bir merkez olmuştur. Bu merkez yılda iki defa Journal of Muhyiddin Ibn Arabi Society (JMAS) adıyla bir dergi çıkarmakta ve her sene bir sempozyum düzenlemektedir." (Kılıç, 1999: 513). Ayrıca Beshara School da İbnü'l-Arabî ile ilgili bir eğitim merkezidir. Anqa Publishing de önemli kuruluşlardandır.

Batı dünyası, İbnü'l-Arabî'yi daha çok ona atfedilen eserler üzerinden tanımıştır. Doğu dünyası ise şeyh ve mürşitler tarafından daha çok menkabevî hayatının ön plâna çıkarılması neticesinde tanımıştır. Batı, İbnü'l-Arabî'yi eserlerinden (?) hareketle filozof, mistik, panteist (Doğu'da da bu görüşleri dile getiren araştırmacılar vardır.), panenteist, düalist... gibi doğrudan felsefî sıfatlarla tanıtırken; Doğu, efsanevî ve menkabevî yaşamından hareketle mutasavvıf, müctehid, sûfî, hikmet sahibi dindar bir Müslüman ve aynı zamanda vahdet-i vücûd nazariyesinin kurucusu olarak tanıtmıştır.

Asıl konuya geçmeden önce şu hususları belirtmek gerekir: Günümüzde, yaygın bir kanaat olarak İbnü'l-Arabî'de var olduğu düşünülen fakat onun hiçbir eserinde kullanmadığı bir ifâde, *vahdet-i edyân* (*dinlerin birliği*) fikri gündeme getirilmiştir. İbrâhimî dinlerin *Diyalog* adı ile günümüzdeki görüşmesi de bu noktada anlam kazanmaktadır. Bütün dinlerin özünün aynı olduğu fikri olan *dinlerin aşkın (öz) birliği* kelime grubu ile ideolojik bir anlam ifâde eden *vahdet-i edyân* kelime grubu birbirine karıştırılmamalıdır. Kavram kargaşası üzerinden zihinleri bulandırmak Batı'nın her zaman başvurduğu bir stratejidir. Mevlâna ve bazı önemli mutasavvıfların *Hümanist* olarak addedilmesi de bu noktada önemlidir. "Suad el-Hakîm'in de belirttiği gibi, İbn[ü'l]-Arabî'nin eserlerinde 'vahdet-i edyân' tâbirine rastlanmaz." (Gürer, 2003: 17). İlâhî din(ler) hakkında şu ifâdelere

bakmak gerekir: “Peygamberler aracılığı ile gönderilen, yâni ilâhî din (ler) arasında îtikat ve ahlâk açısından herhangi bir fark yoktur; bütün peygamberler aynı îtikâdî ve ahlâkî hükümleri tebliğ etmişlerdir. Buna karşılık, ibâdet ve muamelât boyutunda ise şeriatler arasında bir takım sebepler yüzünden bir takım farklılıklar olmuştur. Ancak, bu farklılıklar öze taalluk etmemektedir. İslâmî tevhid çağrısı, Allâh’ın dininin tek olduğu; Allâh’ın bütün resulleriyle birlikte gönderdiği, bütün kitaplarıyla indirdiği dinin İslâm olduğu, bu yüzden bütün peygamberlerin kardeş olması sebebiyle, onların dinlerinin de, ümmetlerinin de bir olması gerek.” (a.g.m., 2003: 6-7). Bütün semavî dinlerin özünde bir olduğu fikri, İslâmî temel kaynak olan Kur’ân-ı Kerîm’de yer alır. Fakat Allah (c.c.), Kurân-ı Kerîm’de asıl ve hak dinin İslâm olduğunu ve ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’den önce kitap gönderilen insanların ihtirastan dolayı ihtilafa düştüklerini belirtir: “Doğrusu Allah indinde din İslâm’dır. O kitap verilenlerin ihtilafa düşmeleri ise, sırf kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtirastandır. Her kim de Allah’ın âyetlerini inkar ederse şüphesiz yok ki Allah, hesabı çabuk görendir. Buna karşılık seninle hüccet yarıştırmaya kalkışanlara da ki: ‘Ben İslâm ile tertemiz olan yüzümü Allah’a tuttum, bana tabi olanlar da.’ ‘O kitap verilenlerle verilmeyen ümmilere de de ki: ‘Siz İslâm’ı kabul ettiniz mi?’ Eğer tartışmayı kesip İslâm’a girerlerse doğru yolu tutmuşlardır. Yok yüz çevirirlerse sana da düşen ancak tebliğdir. Allah o kulları görüyordur.” (Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmran Sûresi, 19-20. Âyet). Kur’ân-ı Kerîm’in hükmü açıkken İbnü'l-Arabî'nin, kaynaklarda geçen “Bütün dinlerin (Tahrif edilmiş de olsa.) hak olduğu” yönündeki ifâdesini ve benzeri ifâdelerini (Bu ifâdeleri ele alacağız.) şerh etmek doğru değildir. Yüz yıllarca Müslüman bir mutasavvıf, müctehid olarak tanınmış bir zatın değerlendirilmesi gereken çizgi, İslâmî bir çizgi olmalıdır. Burada şu hususu da belirtmek gerekir: İbnü'l-Arabî üzerinde çalışan Batılılar genelde onun tartışmalı görüşlerini referans almışlar ve bunları ön plâna çıkarmışlardır. Bazı Batılı araştırmacıların ise İbnü'l-Arabî'yi ve onun fikirlerini tam anlamı ile anlayamaması; görüşlerini çarpıtması dikkatleri çekmektedir. Bu durumu kaynaklarda açık bir şekilde görürüz. Bu bölümde, bu çarpıtmalar ve yanlış anlamalardan birkaçını ele alarak Batı'daki İbnü'l-Arabî sevgisinin sebebi üzerinde duracağız.

Toshihiko Izutsu'nun kaleme aldığı, Türkçe'ye *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar* ismiyle çevrilen ve William Chittick'in kaleme aldığı, Türkçe'ye *Hayal Âlemleri/İbn Arabî ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi* ismiyle çevrilen eserler İbnü'l-Arabî üzerinde yapılmış önemli çalışmalardır. Toshihiko Izutsu'nun kaleme aldığı çalışma, isminden de anlaşılacağı üzere genel anlamda İbnü'l-Arabî'nin *Füsûsü'l-Hikem*'i üzerinde durur. Kitabın giriş kısmında, bir nevi kitabın yazılış amacını da gösterir nitelikte geçen şu ifâdeler günümüz İslâm dünyasını da yakından ilgilendiren ifâdelerdir: “Aynı geniş ortak motifi paylaşan ama hem köken hem de tarihî şartlar açısından birbirlerinden ayrıntılarında farklı olan bir takım sistemlerin mukâyeseli bir biçimde incelenmesinin, dünyânın bugünkü durumunda âcilen ihtiyâcımız olan, ve Prof. Henri Corbin'in de isâbetli bir şekilde **‘tarih-ötesi bir diyalog’** dediği, geniş tabanlı bir **diyalogun** temelini

hazırlanması bakımından çok verimli olacağı anlaşılmaktadır.” (Izutsu, 1999: 16). Izutsu'nun İbnü'l-Arabî sevgisinin zemini, eserin başında dile getirilmektedir. Bu hususa dikkat çektikten sonra, Toshihiko Izutsu ve William Chittick zemininde Batı'daki İbnü'l-Arabî sevgisinin sebebini ele alabiliriz.

İbnü'l-Arabî üzerinden putperestliği meşrûlaştırma gayretleri:

Toshihiko Izutsu'nun, kaynak olarak *Füsüsü'l-Hikem*'i kullandığı eserinde geçen şu ifâdeler İbnü'l-Arabî üzerinden putperestliği meşrûlaştırma noktasında dikkatleri çekmektedir: “*Putperestlik, ancak, tapan kimsenin taptığı nesnenin Allah'ın tecellî eden bir sûreti olduğunun ve, dolayısıyla, puta tapmakla Allah'a tapmakta olduğunun farkında olduğu sürece doğrudur.*” (a.g.e., 1999: 94). “*Bununla beraber, eğer âlemdaki bütün şeyler ve olaylar Hakk'ın çeşitli tecellilerinden çeşitli ilâhlar da ister istemez Hakk'ın kendisini izhâr ettiği çeşitli özel sûretler olarak telâkki olunmak zorundadırlar. Bütün ilâhlar eninde sonunda Tek ve aynı olan Allah'tır; fakat her millet ya da her ümmet O'na özel bir sûretinde inanmakta ve tapınmaktadır. İbn[ü'l-]Arabî buna 'çeşitli dinî inançlarda yaratılmış olan İlâh' demektedir. Ve bu muhakemeyi en uç safhasına kadar yürüterek her kimsenin kendine has bir ilâhı olduğunu ve bu kendi ilâhına taptığını ve dolayısıyla da başkalarının ilâhlarını reddettiğini iddia etmektedir. Her kimsenin kendi ilâhı olarak böylece taptığı ilâh o kimsenin Rabb'i olmaktadır. Aslında herkes çeşitli sûretler altında aynı bir Allah'a tapmaktadır. Bir kimse neye taparsa tapsın dolaylı olarak gene de Allah'ın kendisine tapmaktadır. Müşrikliğin ya da putperestliğin gerçek anlamı işte budur. Ve bu bakımdan da, yukarıda da görmüş olduğumuz vehile, putperestlik horlanmaya lâyık değildir.*” (a.g.e., 1999: 124). Izutsu bu ifâdelere zemin olarak İbnü'l-Arabî'nin *Füsüs*'undaki bazı pasajları delil göstermiştir. Yine şu ifâdeler işin son noktasıdır: “*Bu bilgiye rağmen eğer âriflerin putperestliğe karşı görünüşte inkârcı bir tutumları varsa da bu, onların peygamber Muhammed'in izinden gitmek istemelerinden ötürüdür. Resûlullah putperestliği, avâmın idrâk gücünün derin olmayıp sathî olduğunu ve bunların yalnızca 'sûretlere' tapınıp onların ardına geçemeyeceklerini bildiğinden yasaklamıştır. Bunun yerine de ümmetini ancak çok genel bir biçimde bilebilecekleri fakat aslâ herhangi somut bir sûret altında idrâk edemeyecekleri Tek Bir Allah'a tapmağa teşvik etmiştir. Âriflerin putperestliğe karşı olan tutumları, hürmeten, Peygamber'in sünnetine uymak istemelerinden kaynaklanmaktadır.*” (a.g.e., 1999: 126-127). Bu ifâdeler, İslâmî açıdan trajikomik ifâdelerdir. Bu ifâdeleri, İbnü'l-Arabî'yi kutsallaştırma adına şerh etmek doğru değildir.

Kader ve kaza konusunda, Allah'ı bile devre dışı bırakan Oryantalist bir yaklaşım:

Kader ve kaza hususunda, a'yân-ı sâbite bahsinde geçen, kadere Allah'ın (c.c.) bile hükmedemeyeceğini söyleyen Izutsu'nun, duanın gücünü alaya alan şu ifâdeleri Oryantalist bir yazar tavrını göstermektedir: “*Yukarıda da görmüş*

*olduğumuz vechile kader hakkında bir şeyler bilmek aslında a'yân-ı sâbite hakkında bir şeyler bilmekten başka bir şey değildir. Lâkin insan a'yân-ı sâbite hakkındaki gerçeği nasıl bilebilir ki? A'yân-ı sâbite derin bir sır olup, bu sır da İlâhî Bilinç'in iç yapısını oluşturduğundan, bunların aslî hakikatı ancak Hakk tarafından bilinmektedir. Bu demektir ki insânların çoğu a'yân-ı sâbitenin ve dolayısıyla da kader'in sâdece câhildirler. Bu insânlar sınıflandırmanın en alt tabakasını oluştururlar. Bunlar, a'yân-ı sâbitenin belirleyici gücü hakkında yâni kazâ ve kader'in anlamı hakkında hiçbir şey bilmezler. **Cehâletleri dolayısıyla da Allah'dan şunu ya da bunu yapmasını tazarru' ve taleb ederler; duanın gücü sâyesinde olayların ezelde tesbit edilmiş olan rotasını değiştirebileceklerine de saf saf inanırlar.**" (a.g.e., 1999: 242-243). Bu görüşle bağlantılı bir pasaj da şudur: "Bir önceki alt-bölümde, İbn[ü'l]-Arabî'nin âlem hakkındaki telâkkisine göre a'yân-ı sâbitenin her birinin gücünün mutlak sûrette hükümrân olduğunu gördüktü. Bu güç öylesine hükümrândı ki **Allah'ın kuvveti dâhil hiçbir kuvvet bunu kısımlıyordu. Nitekim Allah için, bunun belirlenmiş olan sûretini değiştirmeyi dilemek dahi muhaldî.**" (a.g.e., 1999: 247-248). Batılı bir yazarın, kader konusundaki determinist ve Allah'ı (c.c.) bile devre dışı bırakan bu düşünceleri İbnü'l-Arabî üzerinden ciddî anlamda meşrûlaştırılmaktadır.*

İbnü'l-Arabî üzerinden insân-ı kâmil kavramının ve insân-ı kâmillerin istismarı:

William Chittick'in kaleme aldığı kitapta genel anlamda *insân-ı kâmil* kavramı üzerinden bütün ilâhî dinlerin eşit olduğunu ve bütün dinlerin ibadet şekilleri ile ibadet edilebileceğini söyleyen bir yazar tavrı söz konusudur. Kitabın bir bölümü de bu konuya yani *Dinlerin Çeşitliliği* meselesine ayrılmıştır. Şu ifadeler bunu açıkça göstermektedir: "*İnsân-ı kâmiller Allah'ın ve âlemin tüm hakikatlerini kucakladıkları için tüm eşyada Allah'ı görürler... Her şeyi ilâhî tecelli olarak görürler. Âlemdeki her şeyin sahip olduğu bilgiyle Allah'ı bilirler, çünkü mikrokozmos olarak insan-ı kâmiller makrokozmosun hakikatini kuşatırlar ve her dinin öğretilerine uyan bir yolla Allah'a ibadet ederler.*" (Chittick, 2003: 54). Chittick'in kitabında, insân-ı kâmil kavramı ve insân-ı kâmiller üzerinden bozulmuş dahi olsa bütün inançların hak olduğu düşüncesinin işlendiğini söyleyebiliriz: "*Makamsızlık Makamı'na ulaşmalarıyla insan-ı kâmiller tüm itikatların doğru olduğunu ve Allah'a götürdüğünü fark ederler.*" (a.g.e., 2003: 193). "*Her itikadın doğruluğunu ve meşruluğunu anlamalarından dolayı insan-ı kâmiller Allah'ın ahretteki tecellilerinden hiçbirini inkâr etmezler. Bunun aksine mükemmelliğe ulaşmamış insanlar varoluş imkânının sadece sınırlı bir kısmını kucaklarlar ve böylece kıyamet gününde sadece onların sınırlamalarına uygun olarak kendini gösterdiğinde Allah'ı tanırlar.*" (a.g.e., 2003: 194). Çok açık olarak söyleyebiliriz ki bu sözler İbnü'l-Arabî üzerinden meşrûlaştırılmak istenmektedir. Burada hem insân-ı kâmil kavramı ve insân-ı kâmiller istismâr edilmektedir hem de tahrif edilmiş kitapların, itikatların doğru olmadığı gerçeği istismâr edilmektedir.

İbnü'l-Arabî üzerinden bozulmuş dahi olsa bütün itikatların (inançların) hak olduğu iddiası:

William Chittick'in, bozulmuş dahi olsa bütün itikatların hak olduğunu iddia etmesi noktasında İbnü'l-Arabî adına konuştuğu şu pasaj dikkatleri çeker: *"Eğer herkes bir itikade sahipse, o zaman tüm itikatlar doğrudur diyebilir miyiz? Müslüman ilâhiyatçıların büyük bir kısmı bu soruya hemen 'Hayır, sadece hak bir dine olan itikat doğrudur' diyecektir. Ne var ki Şeyh bu kadar aceleci olamaz. Şeyh büyük bir ihtimalle bu cevabın, 'doğru' ile neyi kastedtiğimize bağlı olduğunu söyleyecektir. Eğer bu 'doğru' hakikate denk düşen bir bağlanma ise, şüphesiz tüm itikatlar doğrudur; çünkü her itikat, sınırlı ve bozulmuş da olsa hakikatin bazı yönlerini temsil eder."* (a.g.e., 2003: 176). *"Bu nedenle, içerikleri ne olursa olsun bütün itikatlar doğrudur sonucuna ulaşabiliriz. Varoluşta bir hata olamaz, çünkü varolan her şey vücud olan Hakk'ın isteğiyle varolur."* (a.g.e., 2003: 176). Chittick'in İbnü'l-Arabî sevgisinin zemini ortadadır. Bu sözleri, İbnü'l-Arabî üzerinden şerh etmenin anlamı yoktur.

Batı'da, vahdet-i vücûd nazariyesinin İbnü'l-Arabî üzerinden istismârı:

William Chittick'in, vahdet-i vücûd nazariyesini yanlış anladığını apaçık olarak dile getirdiği şu görüşleri Oryantalist bir yazarın vahdet-i vücûd nazariyesine nasıl baktığını göstermesi bakımından önemlidir: *"Hatanın olmadığı ve bütün itikatların doğru olduğu düşüncesi mantık olarak vahdet-i vücûttan doğar."* Vahdet-i vücûdun mânâsı, bütün itikadların doğruluğu ise vahdet-i vücûdun İslâm dininde yeri yoktur, olmamalıdır. Bize göre, Batı'da, Batılı araştırmacılar arasında, İbnü'l-Arabî'nin önem kazanmasının ana sebebi de bu noktada kilitlenmektedir. Vahdet-i vücûd nazariyesinin istismâra açık bir kavram olması (Sadece vahdet-i vücûd değil, daha birçok kavram vardır.), Batı'nın dikkatini ve ilgisini çekmiştir.

Batı'daki İbnü'l-Arabî sevgisinin sebebi:

Çok açık olarak söyleyebiliriz ki Batı'daki İbnü'l-Arabî sevgisinin temelinde onun bazı görüşleri üzerinden yeni bir din meydana getirme endişesi vardır. 21. yy'de Mevlânâ ve İbnü'l-Arabî gibi mutasavvıflara bu misyon yüklenmek istenmektedir. Bu bir tahmin ya da öznel görüş değildir. Son yıllarda bu söylemlerin açık bir şekilde dile getirildiğini görmekteyiz. Bunu İbnü'l-Arabî mütehasısı Afifi'nin şu sözlerinden de anlamaktayız:

"Buna bağlı olarak İbnü'l-Arabî yeni bir İslam dini portresi çizmektedir. Bu artık Hz. Muhammed'in tek tanrıca İslam'ı değil, kendisinin İslam adını verdiği idealistik monizm ya da vahdet-i vücûd sistemi ile özdeşleştiği evrensel dindir." (Demirtaş, 2004: 91). Görüldüğü gibi Batı'daki İbnü'l-Arabî sevgisinin, ilgisinin altında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) devre dışı bırakıldığı yeni bir evrensel din kurma endişesi vardır.

2.3 İbnü'l-Arabî'nin Evlilikleri, Kadınlara Bakışı, Şeyhleri-Şeyheleri ve Maşûkası Nizâm

Yazımızın bu kısmında İbnü'l-Arabî'nin çevresindeki şeyhleri, daha çok da onun hanım şeyhelerini (!) ele alacağız. Çünkü Doğu'da ve Batı'da isminden yüz yıllarca bahsettirebilmiş bir mutasavvıf, müctehid olan İbnü'l-Arabî'nin, şeyheleri ile olan diyalogları ve maşûkası ile olan ilişkisi dikkatleri çekmektedir. Yine onun, kadınlarla ilgili olarak kaynaklarda yer alan görüşleri de bu kısımda ele alınacaktır. Bütün bunlar İbnü'l-Arabî'nin ekferliği noktasında değerlendirilecektir.

İbnü'l-Arabî'nin evlilikleri

İbnü'l-Arabî'nin kadınlar hakkındaki görüşlerine, şeyheleriyle olan bağlantısına, maşûkası Nizam ile olan ilişkisine geçmeden önce evliliklerine bakmak gerekir. İbnü'l-Arabî dört evlilik yapmıştır. “*İbn[ü'l]-Arabî ilk evliliğini Benü Abdün kabilesinden Meryem ile yaptı.*” (Uludağ, 1995: 9). “*İkinci defa Mekke'de Harameyn Emiri Yûnus b. Yûsuf'un kızı ile evlendi. Bu evliliğinden Muhammed İmâdüddin adındaki oğlu oldu. Üçüncü evliliğini Malatya'da Sadreddin Konevî'nin dul annesiyle yaptı.*”³ Dördüncü olarak Dimaşk Mâlikî Kadısı Zevâvî'nin kızıyla evlendiği kaydedilmektedir.” (Kılıç, 1999: 495). Bazı kaynaklarda İbnü'l-Arabî'nin, Sadreddin Konevî'nin annesi ile evli olmadığını zikredilmektedir. Fakat bazı kaynaklarda da Sadreddin Konevî'nin üvey babası olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Bu çelişkili durumun varlığı kaynak tenkidi bakımından önem arz etmektedir. Kaynaklarda İbnü'l-Arabî'nin birden fazla evlilik yaptığı hususu yer almaktadır. Fakat bu evliliklerin dışında İbnü'l-Arabî'nin şeyheleri ile olan diyalogları da dikkatleri çekmektedir. İbnü'l-Arabî'nin şeyheleri kısmında bu diyaloglardan bahsedilecektir.

İbnü'l-Arabî'nin, genel anlamda kadınlara bakışı

Onun kadınlar hakkındaki görüşleri ve onlara olan mesafesi önemlidir. On sekiz yaşına kadar kadınlardan uzak duran İbnü'l-Arabî Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir hadisini öğrendikten sonra ciddî anlamda bir dönüşüm yaşar (!) İbnü'l-Arabî'nin, kadınlar ile ilgili olarak on sekiz yaşında yaşadığı dönüşümün, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bir hadisini öğrendikten sonrasına tesadüf etmesi önemlidir: “*On sekiz yaşına kadar kendisini 'Allah'ın kulları arasında, kadınlardan ve cimâ'larından [Çiftleşmek, cinsi münasebet anlamında bir kelimedir.] en çok öğrenen' kişi olarak tanıtan ve bu yüzden evlenmek istemediğini söyleyen İbn[ü'l]-Arabî, '..... Dünyamızdan bana üç şey sevdirdi...' hadisini öğrendikten sonra, Allah, erkek ve kadın üçlüsü arasında çok sıkı bir sevgi bağı olduğuna inanmaya başlar.*” (Küçük, 2009: 199-200). Bu ifâdeler Hristiyanlık'taki “teslîs” inancını akıllara getirmektedir. Acaba İbnü'l-Arabî üzerinden Hristiyanlık'taki “teslîs” inancı ön plâna mı çıkarılmak istenmektedir? İbnü'l-Arabî'ye atfedilen şu sözler bu

³ Fakat böyle bir evliliğin gerçekleşip gerçekleşmediği tartışmalıdır. Bu kadının kim olduğu belli değildir. İsmi dahi kaynaklarda yoktur.

ihhtimali kuvvetlendirmektedir: “*Her ne kadar bir olsa da, benim sevgilim üçtür.*” (Bkz. *Tercümânü'l-Eşvâk*).⁴

Son yıllarda, İbnü'l-Arabî *Kadınlar Günü* ile birlikte anılmaktadır. İbnü'l-Arabî'nin *Füsûsü'l-Hikem*'de söylediği sözler (?), Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kaynaklarda geçen bir hadisi zemininde şerh edilmektedir; aynı zamanda bilinçli-bilinçsiz bir şekilde ön plâna çıkarılmaktadır: “*8 Mart Kadınlar Günü dolayısıyla Şeyh[ü'l]-Ekber Muhyiddin-i Arabî hazretlerinin Füsûs[ü'l]-Hikem'inden XXVII. Fass'ı anımsadım. Şeyh[ü'l]-Ekber, o bölümde Hz. Peygamber'in 'sizin Dünyanızdan bana üç şey sevdirdi', sözünü anıyor ve şöyle yazıyor: 'Önce kadını ('nisâ') ve güzel koku'yu ('tib') andı, sonra da namaz ('salat') onun gözünün ışığı kılındı.' Hz. Peygamber'in 'Kadın'ı 'Namaz'dan daha önce zikretmiş olmasına da dikkati çekiyor Şeyh[ü'l]-Ekber, ve 'şu halde', diyor, 'Allah kendi sureti üzere olan kimseyi sevmekle beraber ona da kadını sevdirdi. (...) Bu suretle kendi kadınına karşı olan sevgisini bile Allah'a nispet etti. Çünkü Hazret-i Peygamber kadın sevgisini, Allah'ın kendi sureti üzere olan mahlûkuna muhabbeti gibi ilâhî ahlaka uymak için dilemiştir.'” (Yavuz, 2001: 113). Bu ifâdeleri Hilmi Yavuz'un bir başka eserinde de görmekteyiz: “*8 Mart Kadınlar Günü dolayısıyla Şeyh[ü'l]-Ekber Muhyiddin-i Arabî hazretlerinin Füsûs[ü'l]-Hikem'inden XXVII. Fass'ı anımsadım. Şeyh[ü'l]-Ekber, o bölümde Hz. Peygamber'in 'Sizin dünyanızdan bana üç şey sevdirdi.' sözünü anıyor ve şöyle yazıyor: 'Önce kadını (nisa) ve güzel kokuyu (tib) andı, sonra da namaz (salat) onun gözünün ışığı kılındı.' Hz. Peygamber'in 'kadın'ı, 'namaz'dan daha önce zikretmiş olmasına da dikkati çekiyor Şeyh[ü'l]-Ekber ve 'Şu halde' diyor, 'Allah kendi sureti üzere olan kimseyi sevmekle beraber ona da kadını sevdirdi. (...) Bu suretle kendi kadınına karşı olan sevgisini bile Allah'a nispet etti. Çünkü Hazret-i Peygamber kadın sevgisini, Allah'ın kendi sureti üzere olan, mahlûkuna muhabbeti gibi ilâhî ahlaka uymak için dilemiştir.'” (Yavuz, 2010: 219). Hilmi Yavuz'un, *Özel Hayat'tan Küreselleşmeye ve İslâm'ın Zihin Tarihi* isimli çalışmalarında geçen yukarıdaki ifâdeler ve bunlar gibi birtakım ifâdeler elbette ki iyi niyetli ifâdelerdir. Fakat bu sözlerin Türkiye başta olmak üzere Doğu'da sürekli olarak ön plâna çıkarılması ve istismâr edildiği hususu da bir gerçektir. Yukarıda geçen hadis ve benzeri hadisler (?) üzerinden Hz. Peygamber'in (s.a.v) kadın düşkünü biri olduğu yönündeki iddialar İbnü'l-Arabî'nin bu sözleri ile meşrûlaştırılmak mı isteniyor? Bu tür soruların cevabı şu an için mümkün görünmüyor. Fakat *Fütûhâtü'l-Mekkîyye* başta olmak üzere *Füsûsü'l-Hikem*, *Tercümânü'l-Eşvâk*... gibi eserlerin tahrif edildiği yönünde kanaatlerin var olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Hz. Peygamber'e atfedilen yukarıdaki hadisin ve benzer hadislerin ona aidiyeti hususu da ayrı bir meseledir.**

⁴ Ünlü Oryantalist Nicholson, bu eseri İngilizceye tercüme etmiştir. *Tercümânü'l-Eşvâk* isimli eser dikkatleri çekmektedir. İbnü'l-Arabî'nin, *kadınlar* ile ilgili sözleri ve *dinlerin birliği* ile ilgili ifâdeleri genel olarak bu eserde geçmektedir.

Gary Bruno Schmid'in kaleme aldığı Türkçe'ye *İkilibirlik* olarak tercüme edilen *The Roles of Knower&Known in The Sufism of Ibn 'Arabî, Analytical Psychology of C.G. Jung, Quantum Theory of John von Neumann* isimli çalışma İbnü'l-Arabî üzerinde yapılmış önemli bir çalışmadır. Bu eserde daha çok spesifik konular ele alınmaktadır. Özellikle İbnü'l-Arabî'nin Sufizmi, Jung'un Analitik Psikolojisi ve Neumann'ın Kuantum Fizigi arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Fakat kitabın sonuna *EK-A İbn-i Arabî'nin Eserlerinden Kesitler, EK-B İkilibirlik, EK-C Eşzamanlılık* başlıkları altında eklenen 3 ek kısım, bir nevi kitabın yazılış maksadını da gösterir mahiyettedir. Bu kısımda, Tanrı'nın maddeden ayrı düşünülmeceğine ve erkeğe nazaran kadında daha iyi görüldüğüne dair İbnü'l-Arabî üzerinden meşrûlaştırılmak istenen ifâdelerin varlığı dikkatleri çekmektedir: <<*Tanrı maddeden ayrı düşünülemez ve O insan maddesinde başka şeylere nazaran daha iyi, kadında ise erkeğe göre daha iyi görünür.*>> (Schmid., 2008: 281). Yine bir kadına duyulan aşkın peygamberden miras kaldığına ve ilâhî aşk olduğuna dair İbnü'l-Arabî üzerinden meşrûlaştırılmak istenen şu ifâdeler de önemlidir: <<*Bir kadına duyulan aşk Salik'in kusursuzluğuna aittir; çünkü bu, Peygamber'den miras kalmıştır ve ilahi aşktır.*>> (a.g.e., 2008: 281). Bu sözleri şerh etmenin anlamı yoktur. Bu ifâdeler ile verilmek istenen mesaj şudur: "Beşerî aşk, ilâhî aşk için bir basamaktır." Bir Müslüman mutasavvıf, müctehid şeyhin söyleyemeyeceği türden olan bu sözler Schmid'in eserinde özellikle seçilmiş gibidir. Bu ve benzeri ifâdelerin bir arada bulunmasını masûmâne ifâdeler olarak yorumlamak doğru değildir.

Eğer kaynaklarda geçen bilgiler sahih ise İbnü'l-Arabî'nin din âlimliğinin tartışılabilirliği görüşlerinden bir tanesi de *Fütühâtü'l-Mekkiyye*'de geçen şu hâdisedir: "...[İ]bn[ü'l]-Arabî kendi bölgelerinin hastalarına yerel ilaçların etkililiğinden bahsetmiş ve ilişki süresince kadim büyük hakimlerin resimlerine bakmanın da kadınlara tavsiye edilebileceğini de ifâde etmiştir." (Rosenthal, 2009: 140). Kaynaklarda, dindar bir mutasavvıf, müctehid olarak addedilen İbnü'l-Arabî'nin hasta kadınlara yaptığı tavsiye ortadadır. Fakat bu sözlerin mevsûkiyeti üzerinde de düşünmek gerekir.

İbnü'l-Arabî'nin şeyhleri-şeyheleri

Bir başka husus ise İbnü'l-Arabî'nin şeyhelerinin varlığı-yokluğu meselesidir. "Şeyhe" kavramını biz, özellikle kullanıyoruz. Çünkü İbnü'l-Arabî'nin, kaynaklarda zikredilen birçok şeyhesi vardır. Yani hanım şeyhleri vardır. "*İbnü'l-Arabî'nin görüştüğü ve istifâde ettiği şeyhlerin sayısı 300'ü aşmıştır. Görüştüğü şeyhleri eserlerinde (Rûhu'l-Kuds ve Dürretü'l-Fahire) kendisi söyler.*" (Cebecioğlu, 2008: 13). O, eserlerinde bu hanım şeyhelerin yaşının hayli büyük olduğunu söyler. İbnü'l-Arabî, 17 yaşında, **Şekkâz** isminde bir şeyhle tanışmıştır.⁵

⁵ **Şekkâz** ismi Arapça'da, hukuk dilinde '*Cinsel ilişki sırasında duhûlden evvel boşalan kimse*' (Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 24. baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 2007) anlamına gelmektedir. Ünlü mutasavvıf İbnü'l-Arabî'nin, bu tür mesaj ağırlıklı isimlerle zikredilmesi dikkatleri çekmektedir.

Bu zat, küçük yaşlardan itibaren ibadete başlayan, Allah korkusu taşıyan, hayatında bir kerecik olsun ‘ben’ dememiş olan ve uzun uzun secde eden bir kimsedir. Muhyiddin o ölene kadar onunla sohbetle devam etmiştir. 1182-1183’de İşbiliyye’ye bağlı Haniyye’de **Lahmî** isimli bir şeyhden, bu zatın adını taşıyan bir mescitte Kur’an dersi almıştır. İbnü’l-Arabî, 1198’de (İbnü’l-Arabî 33 yaşındadır.), Gırnata şehri civarındaki ‘Bağa’ kasabasında **Şekkâz** isimli şeyhi ziyaret etmiştir. Onunla ilgili olarak tasavvuf yolunda karşılaştığım en yüce kimsedir, demiştir. **Ureynî** ve **Martili** adlı şeyhleri de vardır. İbnü’l-Arabî, 19-20 yaşlarındayken **Kordobalı Fatma** isimli 96 yaşlarında olan bir kadına 14 sene hizmet etmiştir. Bu kadın, erkek ve kadınlar arasında takva sahibi biri olarak tanınır. Çok iyi bir adamla evli olduğu söylenir. **Yüzünün, İbnü’l-Arabî’nin bakmaktan utanacağı kadar güzel olduğu ifade edilir.**⁶ Bu tür bilgilerin genellikle wikipedia gibi sanal ortamlarda ele alınması dikkatleri çekmektedir. İbnü’l-Arabî’nin şeyhelerinden bir tanesi de **Yâsemîn** isimli bir hanımdır. “*Bu ermiş kadının yaşı doksanın üstünde idi. Duygulu ve coşkulu idi.*” (Uludağ, 1995: 15). Görüldüğü gibi İbnü’l-Arabî’nin şeyheleri, yaşlı, coşkulu, güzel... vb. özellikler taşımaktadır.

İbnü’l-Arabî’nin maşukası Nizâm ile olan ilişkisi

İbnü’l-Arabî’nin, Nizâm isimli bir sevgilisinin varlığı-yokluğu meselesi ve onun için yazdığı açık (müstehcen) veya kapalı şiirler de dikkatleri çekmektedir. Biz, bu bilgileri İbnü’l-Arabî’ye ait olduğu iddia edilen eserlerden (?) ve Batılı kaynaklardan öğreniyoruz. İbnü’l-Arabî’nin şeyheleri ve sevgilisi ile ilgili bilgiler daha çok Batılı kaynaklarda yer almaktadır. Doğu’daki kaynaklar ise daha çok Batı’daki kaynakların söylediklerini tekrar etmektedir. Bunu göz ardı etmek mümkün değildir. İbnü’l-Arabî, **Nizâm** isimli bir kız hakkında açık veya kapalı şiirler yazmıştır (Ateş, 1979: 538). “*Mekke’deyken karşılaştığı bir kadından etkilenir ve ‘Tercüm[â]nü’l-Eşv[â]k (Arzuların Tercümanı)’ isimli kitabını yazar.*” (Sarmış, 2008: 225). Bu kadının Nizâm olması muhtemeldir. İbnü’l-Arabî, Nizâm ile ilgili olarak şeyhi Kordobalı Fatma’dan bahsettiği kısımda şunları söyler ki bu ifadeler bir şeyhin söyleyemeyeceği türden ifâdelerdir: “*Bir Tanrı sevdâlısının, bir Salîk’in, Kordobalı F[at]ma bint İbn al-Muthannâ’nın öğrencisi oldum. Doksan beş yaşının üstündeydi ve ona yıllarca hizmet ettim... Büyük bir zevkle tambur çalardı. Kendisine sorduğumda, ‘bana dönüp beni, Kendi amaçları için kullanarak Dostlarından (Erenlerden) biri Yapandan mutluluk duyarım. Ben kimim ki O, insanlar arasından beni seçti? Gaflet içinde O’ndan başka bir şeye dönsem beni kiskanır ve bana bununla ilgili bir uyarıcı (acı ç.n.) gönderir.’...Kendi ellerimle onun için sazlardan kendi boyunda bir kulübe yaptım. Ölünceye kadar orada yaşadı. Bana ‘ben senin manevi annenim ve dünyevi annenin ışığıyım’ derdi. Annem onu ziyarete geldiğinde F[at]ma ona ‘Ey ışık, bu benim oğlum ve o senin babandır, ona bir kız evladın (babasına, ç.n.) muamelesini yap ve ondan hoşnut ol.’ dedi.” (Schmid, 2008: 272). Görüldüğü üzere İbnü’l-Arabî gaflet içinde bulunarak şeyhesinden başka bir tarafa dönse şeyhesi onu hemen kiskanmaktadır.*

⁶ tr.wikipedia.org/wiki/Muhyiddin_Ibn_Arabî, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2012).

Yine İbnü'l-Arabî'nin, bu şeyhin kızı hakkında söyledikleri de bir şeyhin söyleyemeyeceği türden sözlerdir: <<**Bu Şeyhin, gören her kesin bakışlarını alamadığı, varlığı toplantılarımızın süsü olan ve gören herkesi aptala çeviren kıvrak bir kızı vardı. Adı Nizâm (Uyum) soyadı ise 'Güneş ve Güzelliğin Gözü' (ayn el-Şems ve'l-Bahâ) idi. Bilgili ve imanlı ayrıca manevî ve sufi yaşamda deneyimli olan bu kız Tüm Kutsal Toprakların kutsal tarihinin ve Peygambere iman edenlerin bu büyük şehrin canlı gençliğinin bir temsilcisi idi. Bakışlarındaki büyü, konuşmalarındaki zerafet o kadar cezbediciydi ki bazen sözü çok uzattığında dahi kelimeleri bir pınardan akıyor gibi gelirdi; az ve öz konuştuğunda sözleri belagat haritası olurdu; tartışmalı bir konuyu izah ettiğinde açık ve bariz olurdu... Eğer etraftaki fitneci, kötü niyetli kişiler olmasaydı burada onun ruhunun olduğu kadar bir bereket bahçesi olan vücudunun güzelliğinden de bahsedirdim...>> (a.g.e., 2008: 278). İbnü'l-Arabî, sevgilisinin bir bereket bahçesi olan vücudundan da bahsetmek istemektedir (!) Fakat etraftaki kimselerden çekinmektedir. Bu tür sözler ve benzeri sözler İbnü'l-Arabî külliyyâtında (?) çokça yer almaktadır.**

SONUÇ

Batı'da, İbnü'l-Arabî üzerinde yapılan çalışmaların önemli bir kısmı 20. yy'nin ikinci yarısından sonradır. Batı, fikirleri ve eserleri ile İslâm dünyasına damga vurmuş olan İbnü'l-Arabî'yi 20. yy'ye kadar ciddî anlamda dikkate almış değildir. Bunda, İbnü'l-Arabî'nin eserlerinin çokluğu, yazdıklarının hurafe olarak addedilerek küçümsenmesi gibi birtakım âmiller etkili olmuştur. Fakat ilginç olan şudur ki Batı'da 20. yy'nin ikinci yarısından itibaren İbnü'l-Arabî'ye olan ilgi birden bire artmıştır. Bu ilgiyi, sadece Batı'nın maddî anlamda doyuma ulaşması sonrasında manevî arayışlar içerisine girmesi ile açıklayamayız. Bize göre Batı'daki İbnü'l-Arabî ilgisinin ve sevgisinin zemini, Oryantalizm'in yani Oryantalist zihniyetin İbnü'l-Arabî ilgisi ve sevgisi doğrultusunda teşekkül etmiştir. Bu durum Batı'da Doğu'dakinden farklı bir İbnü'l-Arabî profilinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Böyle bir ikiliğin oluşmasında, özellikle 18. ve 19. yy'de, İslâm dünyasının manevî dinamiklerinin Oryantalistler'in tekke kültürüne veya dervişlere olan hıncı doğrultusunda Müslümanlar'ın ellerinden alınmak istendiği hususu yatmaktadır: *"Bilindiği gibi Oryantalistler Farsça, Arapça ve Türkçeyi, Osmanlı Türkçesini o dillerde manzum ve mensur eserler kaleme alabilecek kadar öğrenmişlerdir. Oryantalizmin Anadolu ve Balkanları Türkleştiren ve İslâmlaştıran tekke kültürüne veya dervişlere karşı bir hıncı vardır. 18. ve 19. asırda Batılı dinî ve siyasi güç, Türklerin [Daha doğrusu Müslümanların.] bu gücünü veya manevî dinamiğini, ellerinden almak istemiştir."* (Coşkun, 2011: 162). İbnü'l-Arabî'nin, kaynaklarda yer alan çelişkilerle dolu yaşamının bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Ayrıca İbnü'l-Arabî'nin *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, *Füsûsü'l-Hikem*, *Tercümânü'l-Eşvâk*, *Miftahü'l-Gayb*... gibi eserleri başta olmak üzere ona ait olduğu düşünülen ilm-i cifir, ilm-i havas... gibi bazı eserlerinde (?) yer alan İslâmî açıdan problemli ifâdeleri ve görüşleri de bu bağlamda değerlendirmek

gerekir. Elbette ki onun çelişkilerle dolu yaşamını ve ona atfedilen eserlerdeki problemleri ifâdeleri yadsımak şu an için mümkün değildir. Ancak onun bazı eserlerinin (*Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, *Füsûsü'l-Hikem* gibi.) tahrif edildiği hususu da bilinmektedir. İlginç olan şudur ki bu ifâdeleri kimi araştırmacılar yüz yıllardır büyük bir gayretle şerh etmiş yorumlamış ve sonuç olarak bazı hadisleri ve Kur'ân ayetlerini emsal göstererek İbnü'l-Arabî'nin anlamadığını ifade etmiş; onu kutsallaştırmışlardır. Kimi araştırmacılar ise bu noktada doğrudan, İbnü'l-Arabî'yi kâfirlikle suçlamışlardır. Elbette her iki görüşte olmayıp tarafsız davranan araştırmacılar da olmuştur. Bu konuda ayrıntılı olarak şu esere bakılabilir.⁷ Fakat burada dikkate alınması gereken nokta şudur: İbnü'l-Arabî'yi kutsallaştırmadan, yüceltmeden ya da kâfirlikle itham etmeden önce onun, temel şahsiyeti, günlük yaşamı ve eserleri hakkında bilgi veren eserler üzerinde iç, dış tenkit ve kaynak tenkidi; ona ait olduğu iddia edilen eserler üzerinde karşılaştırmalı üslup çalışmaları gibi çalışmaların yapılması gerekir. Bilindiği gibi Batı'da, "*Zihinleri şekillendirmek için doğruları çarpıtarak veya uydurma belgelere dayanarak eser yazma faaliyetleri 19. ve 20. asırda hız kazanmıştır. Hatta bu faaliyetler için bürolar kurulmuştur. Bunların gizlenemeyenlerinden birisi Wellington Evi]'dir.*" (Coşkun, 2009: 193). Wellington Evi'nin 1915'te yayımladığı bir raporda "17 ayrı dilde" yazılmış 2.5 milyon nüsha kitap, broşür ve diğer yazılı propaganda malzemesi listelenmiştir. Bir yıl sonraki raporda verilen rakam, 7 milyondur (a.g.m., 2009: 194). Sayıca çok fazla ve hacimce çok geniş eserlerden oluşan, aynı zamanda çelişkilerle dolu olan İbnü'l-Arabî külliyyâtını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Çünkü, "*Tarihî metin araştırmacısının en önemli görevlerinden birisi, incelediği metnin doğru söyleyip söylemediğini ve hatta uydurma olup olmadığını tespit etmektir.*" (a.g.m., 2009: 191). İbnü'l-Arabî üzerinde çalışma yapacak araştırmacıların, öncelikli olarak bu konuyu ele almaları ve gün ışığına çıkarmaları gerekir. Ayrıca, "*Tarihî kaynaklar, araştırmacıların ve toplumun tarihî olay, toplum ve kişilerle ilgili fikirlerini, bakış açılarını şekillendiren eserlerdir. Dolayısıyla bu eserlerin sahlilik, sahtelik veya güvenilirliklerinin ortaya konulması sadece bilimsel değil aynı zamanda toplumsal bir görevdir. Zira gelişmemiş toplumlarda bilgi kaynaklarının, bir aldatma aracı olarak kullanılabileceği düşünülmmez. Bilginin ve bilgi kaynaklarının kutsandığı toplumlar, fikrî, kültürel, dinî ve siyasî bakımdan aldatılmaya açık ve hazır toplumlardır. Bundan dolayıdır ki eleştirel düşünme yetenek ve tavırları geliştirilmemiş toplumlar, 19. asırdan itibaren bazı siyasî ve ideolojik güç odakları tarafından bilimsel ve kültürel çalışmalarla aldatılmışlardır.*" (Coşkun, 2011: 146).

Füsûsü'l-Hikem'de, İbnü'l-Arabî'nin, putperestliği meşrûlaştırıcı sözleri (?) gibi birçok sözünü görüp de bu sözleri İbnü'l-Arabî'yi kutsallaştırma bağlamında şerh etmek ya da inkâr etmek doğru değildir. Yine bir köşeye çekilerek bu tür sözlerin mevsûkiyeti üzerinde düşünmemenin de bilimsel bakış açısı ile bir ilgisi

⁷ Ebü'l-Hasen 'Alî b. İbrâhîm el Kâfî' el-Bagdâdî, **Muhyiddîn İbn ul-'Arabî'nin Menkabeleri**, çev. Dr. Abdulkadir Şener-Dr. M. Rami Ayas, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.

olmadığı âşikârdır. “Sosyal bilimler, gelişimlerini, methiyeci, taklitçi ve tekrarcı yazarlara değil, kendilerine yanlış gelen bilgileri ve bilgi kaynaklarını, ne kadar köklü görünürse görünsün, sahlilik ve güvenirlilik bakımından tenkit edebilme cesaretini gösteren araştırmacılara borçludur.” (a.g.e., 2011: 145).

Sonuç olarak İbnü'l-Arabî ile ilgili kaynaklarda geçen çelişkili bilgilerden hareketle diyebiliriz ki ya İbnü'l-Arabî ile ilgili olarak Batılıların tanıttığı temel kaynaklarda sorun vardır; ya da Osmanlı padişahları ve Selçuklu sultanları bağlamında Doğu dünyası, İbnü'l-Arabî ile ilgili kaynakları tam anlamı ile anlayamamıştır (!) Bir tarafta, yüz yıllardır Osmanlı padişahları ve Selçuklu sultanları tarafından hürmetle ve saygı ile yâd edilmiş İbnü'l-Arabî; diğer tarafta, maşûkası ve şeyheleri ile bohem bir hayat yaşadığı zihinlerde çağrıştırılan, dinler üstülük bağlamında yeni bir dinin kurucusu olarak addedilen İbnü'l-Arabî. Bu çelişkiyi kaynak taassubundan hareketle “O da insandır, yapabilir söyleyebilir.” şeklindeki kolaycı yorumlarla izah etmek doğru değildir. Çünkü “Kaynaklara göre tarihi bir kişiliği hem oldukça ahlâklı ve dindar hem de fevkalâde ahlâksız ve bohem olarak sıfatlandırmak mümkündür. Bütün bu çelişkili bilgiler; emeksiz ve metotsuz, kolaycı yorumlarla aşılabilir. Ancak ilim adamları, kaynaklardaki bilgilerin doğruluk derecelerini tespit etmek, hatta kaynakların mevsuk mu, uydurma mı olduğunu araştırmak zorundadırlar. Bu da kaynakların iç ve dış tenkidıyla ve üslûp çalışmalarıyla mümkündür.” (Coşkun, 2009: 190). Son söz olarak ciddî bir İbnü'l-Arabî mütehasısı, İbnü'l-Arabî'nin yaşamı ve eserleri hakkında bilgi veren kaynaklara ve bu durumun oluşmasına zemin hazırlayan kaynak taassubuna karşı “Eser tenkidi[ni], hem ilmin hem de mazinin dilsiz insanlarının onurunu korumak için [yapmalıdır].” (a.g.m., 2009: 197). İbnü'l-Arabî hakkında bu tür çalışmalar yapılmadan hüküm vermek doğru olmayacaktır. Bu tür çalışmaların neticesinde ise İbnü'l-Arabî'nin şeyhü'l-ekberliği ya da şeyhü'l-ekferliği tartışması sonuçlanacaktır...

KAYNAKLAR

- ATEŞ, A., Muhyiddin Arabî, **İslâm Ansiklopedisi Millî Eğitim Basımevi**, 3. baskı, İstanbul, 1979, cilt 8, s. 533-555.
- CEBECİOĞLU, E., “Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1)**, 2009, sayı: 21, s. 9-25.
- CHİTTICK, W., **Hayal Âlemleri/İbn Arabî ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi**, Türkçesi: Mehmet Demirkaya, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003.
- , **İbn Arabî ve Ekolü Hayatı, Eserleri ve Tefsiri**, Tercüme: Dr. Adam H., <http://www.ibnularabi.com/default.asp?icerik=15&haber=96>, Eklenme Tarihi: 13.12.2008, [Erişim Tarihi: 18.05.2012].

- COŞKUN, M., “*Türk Tarih ve Edebiyat Kaynaklarının İç ve Dış Tenkidi Meselesi*”, **Turkish Studies**, 2009, sayı: 4/2, s. 188-198.
- , “*Latîfî’de Oryantalizmin Parmak İzleri: Latîfî’nin Türk ve İslam Büyüklerini Anekdotlar Vasıtasıyla Değersizleştirme Gayreti*”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, sayı: 23, s. 145-169.
- ÇELİK, İ., “*İmam Rabbânî Perspektifinden İbnü’l-Arabî’ye Tenkidi Bir Yaklaşım*”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-2)**, 2009, sayı: 23, s. 149-179.
- DEMİRTAŞ, A. T., “*İbn Arabî’de Varlığın Birliği (Vahdet-i Vücut) Felsefesi*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2004.
- DEVELLİOĞLU, F., **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Hazırlayan: Sami Güney Çal, 24. baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 2007.
- EBÛ’L-HASEN ‘Alî b. İbrâhîm el Kârî’ el-Bagdâdî, **Muhyiddîn İbn ul-‘Arabî’nin Menkabeleri**, Çeviren: Dr. Abdulkadir Şener-Dr. M. Rami Ayas, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.
- ERTUĞRUL, İ. F., **Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî**, Hazırlayan: Mustafa Kara, 2. baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008.
- EYĞİ, M. Ş., **Hâtemü’l-Evliya İbn Arabî**, www.habername.com, Eklenme Tarihi: 20.07.2010, [Erişim Tarihi: 16.11.2011].
- GÜRER, D., “*‘İbn Arabî’de ‘Dinlerin (Aşkın) Birliği’ ve ‘İbâdet’ Meselesi’ Hakkında Bir Değerlendirme*”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2003, sayı:11, s.1-52.
- <http://tr.wikipedia.org>
- IZUTSU, T., **İbn Arabî’nin Fusûs’undaki Anahtar Kavramlar**, Türkçesi: Ahmed Yüksel Özemre, İstanbul, 1999.
- İBNÜ’L-ARABÎ, M., “*İcâzetnâme: İbn Arabî’nin Kendi Kaleminden İcazet Aldığı Hocaların ve Yazdığı Eserlerin Listesi*”, Çeviren: Veysel Kaya, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-1)**, 2009, sayı: 21, s. 525-539.
- KILIÇ, M. E.-Karadaş, C.-Kaya, M., İbnü’l-Arabî, Muhyiddin, **DİA**, İstanbul, 1999, cilt 20, s. 493-516,516-520,520-522.
- KILIÇ, M. E., “*İbn-i Arabî’yle ‘Zaman’ın Ruhu’nu Okumak*”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-2)**, 2009, sayı: 23, s. 53-63.

- , **Herkes Kur'an Ummanına Dalabilir Mi?**, <http://mahmuderolkilic.blogspot.com/2010/10/01/archive.html>, Eklenme Tarihi: 19. 10. 2010, [Erişim Tarihi: 03. 01. 2012].
- KÜÇÜK, H., “*Anne Nûr El-Ensâriyye'den Âlime-i Hicaz Fahru'n-Nisâ Bint Rüstem'e: Muhyiddîn İbn Arabî'nin Çevresindeki Hanımlar*”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2)**, 2009, sayı: 23, s. 193-219.
- ÖZARICI, Z., **İbn-i Arabî Kahin Değil**, <http://mahmuderolkilic.blogspot.com/2010/10/ibn-i-arabi-kahin-degil-.html>, Eklenme Tarihi: 04. 10. 2010, [Erişim Tarihi: 03. 01. 2012].
- ROSENTHAL, F., “*Felsefe ve Tasavvuf Arasında İbn Arabî*”, Çeviren: Ercan Alkan, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2009/2, s. 113-149.
- SARMIŞ, İ., **Teorik ve Pratik Açından Tasavvuf ve İslâm**, Ekin Yayınları, 5. baskı, İstanbul, 2008 (Haziran).
- SCHMID, G. B., **İkilibirlik**, Çeviren: Osman Emed, Agarta Yayınları, Ankara, 2008.
- ULUDAĞ, S., **İbn Arabî, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları**, Ankara, 1995.
- YAVUZ, H., **İslam'ın Zihin Tarihi (Bir Müslüman Aydınım İslam Üzerine Düşünceleri)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- , **Özel Hayat'tan Küreselleşme'ye**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2001.
- YAZIR, Elmalı'lı M. Hamdi, **Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâlî**, (Sadeleştirenler: Prof. Dr. Yakup Çelik-Necat Kahraman), Temel Neşriyat, İstanbul.
- YILDIRIM, K., “*İbnü'l-Arabî'nin Kültürümüzdeki Yeri ve Önemi*”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1998, sayı: 4, s. 30-35.